

МИСЛИ О СТВАРАЊУ ЈУГОСЛАВИЈЕ

СРЕДИО

МИЛИВОЈЕ В. КНЕЖЕВИЋ

МИСЛИ О СТВАРАЊУ ЈУГОСЛАВИЈЕ

Југославија више није сан: она је данас остваривање. Мисао о једној народности и потреби заједничког живота код Срба, Хрвата и Словенаца развила се временом у тежњу за њиховим ослобођењем од туђина и уједињењем. После незапамћених страдања, она је најзад постала остварење једне државе са једним народом, једним владарем и једним именом; — њој сада претстоји и стварање једне свести, једне културе и једног духа: једне судбине.

Сав овај неимарски напор није дело само данашњице, него и плод напора ранијих генерација, које су својим радом, далеко пре нас, припремале остварење Југославије. То је један дуг и стрм пут којим се пело са свешћу, да се само преко њега и преко жртава иде напред у срећнију будућност. Само је тако Југославија постала наша најдрагоценја тековина данас — и наш животни императив за сва времена. — Том нашем великим остварењу — његовим пионирима, претечама и неимарима — уредништво „Књижевног Севера“, о шестогодишњици свога излажења, посвећује овај свој двоброј.

Руковођени жељом да на овај начин, својим скромним силама, допринесемо изграђивању оне праве и велике Југославије о којој су сневали наши најродољубивији и најнапреднији духови, — ми смо покушали да, углавном преко њихових мисли и историских расматрања, што непосредније, кратко и прегледно, прикажемо: како се мислило, веровало и делало за Југославију.

Од врло обимне грађе — коју смо имали под руком и од које смо добар део већ објавили у „Књижевном Се-

веру“ — одабрали смо оно што највише говори о југословенству као идеологији, о Југословенима као народу и о Југославији као држави и домовини, како у прошлости тако и у садашњости и будућности.

Време које смо обухватили јесте југословенска немарска епоха, испољена кроз XIX и XX век — све до наших дана.

Настојали смо да у првом реду уђу мисли и изјаве наших угледних југословенских идеолога, умника, владара, књижевника и јавних радника из свих делова нашег народа, но нисмо запостављали ни друге изјаве и манифестације, као ни мисли мање познатих личности, само ако су оне служиле нашој намени.

Ружним племенским размирицама нисмо давали места, али смо о њима донели неколико мишљења која говоре у прилог интегралног југословенства и која указују на штетност коју такве појаве наносе нашој општој ствари.

У излагачу нисмо се држали хронолошког реда, него сродности мисли. Код историских расматрања о стварању Југославије, пре одржавања континуитета између поједињих делова, трудили смо се да дамо, што свестранije и непосредније, најглавније моменте наше недавне прошлости.

Нарочито смо омладини поклонили велику пажњу: приређивањем овог оваквог приручног требника југословенског национализма, ми смо, у првом реду, и мислили на њу.

Z A J U G O S L A V I J U

1

Koprenu mi dajte, da prekrijem njome
Sve što nije bratsko u narodu tome!

Jovan Jovanović-Zmaj

2

Није граница отаџбине онде где је политичка међа,
нега онде где престаје национална свест.

Momir Ч. Вељковић

3

Domovina je naš zajednički državni dom, koji volimo kao
što svaki svoj zasebni dom voli. Domovina je zemlja naša, u
kojoj svaki zavoli prvo mesto svoga rođenja, polje, šume, brda
i reke oko njega, pa, — čini mu se — i nebo iznad njega.
Može čovek kroz ceo svet proći zadovoljan; ali kada se vратi
u svoje leglo, u kolevku roda svoga, on se oseti sav srećan,
svim zadovoljan, i nevoljno se osmejkuje i na sve zemljake i
na sve što u naviknutoj mu okolini vidi...

... U Otadžbini se ne voli samo jedna partija, jedna
dinastija, jer je sve to promenljivo i grešenju podložno. Stalna
je samo Otadžbina koja lebdi iznad svega i sviju, koja svakome
od nas mora biti preča od svačega i od svakoga. Ne dao Bog
da se među nama nađe ikoga koji bi zbog jedne partije, jedne
vlade, jednog vladara, zanemario Otadžbinu, koja sve nas grli,
sve hrani, sve podiže...

Jovan M. Žujović

4

Не пита се, ко се како крсти,
Но чија му крвца грије прси,
Чије л' га је задојило мл'јеко? —

Владика Петар Петровић-Његош

5

Da Bog sjedini misli opšte narodnih poslova naših s vama
i da sveže među nama i vama neraskidan savez, savez građan-

stva najslađi i večni, kao što je nas vezao krvnom vezom roda, plemena i vere...

Da živimo zajedno sjedinjeni, kao što nam Bog zapoveda, koji je u nas jednu istu... krv ulio i jednom nas verom prosvetio, tako da živimo i da budemo jedna braća, jedno telo, jedno srce i jedna duša...

Vrhovni Vožd Kara-Đorđe Petrović

6

Кад сви једног Бога молите, кад сви
Једним гласом славом пјевате, кад сви
Једног тиела уда сте, буд'те и сви
Духа једнога. —

Petar Прерадовић

7

Ja smatram Hrvate i Srbe za dva plemena jednog te istog naroda, razdvojena samo poveštu. Oni su dva brata, koja su VI. ili VII. veka otisla iz otčinske kuće, te razdjelivši baštinu utemeljili dve kuće, dva krova, dve obitelji. Tečajem stoljeća na baštinski dio (jezik i t. d.) stekoše i posebni imetak, od koga nam ostade popis (povijest). Ostavimo vremenu, neka ono odluči, ne bili po oba brata korisnije bilo, da se opet sjedine u jednu obitelj, da stupe pod jedan krov.

Franjo Rački

8

Od Boga je i od prirode, da smo jedan narod i da nam jedna te ista budućnost predstoji.

Biskup Juraj Štrosmajer

9

Srbi i Hrvati jedan su narod i jedna braća od prastarog vremena, o tome nema ovde nikakve sumnje, a naša će jedinstvena zasluga u ovom prirodnom od početka sveta Bogom utvrđenom bratinstvu biti, ako odbacivši stari jaram neznanstva i gluposti, prvobitno jedinstvo, ljubav i slogu u samom delu i političkom smislu među jednorodnu braću uvedemo, — ako jedan drugog budemo u svakoj navalni branili i potpomagali. — Što se mene tiče, ja kao Ban Hrvatski, uzimam čast uveriti Pravitelstvo Srpsko, da će sa svom silom Hrvata u predstojećim nam opasnostima srpski svejedno kao i hrvatski narod zastupati i protiv svakog napadanja stranih naroda braniti do poslednje kapi krvi.

Ban Josif Jelačić

10

Budite srdačno pozdravljeni, braćo Srbi! Ta ma svit što govorio i pisao nikada neće uzdrmati moje najčvršće uverenje,

da smo jednim ocem, od jedne te iste matere rođeni, krv od krvi, kost od kosti. O tom svidoči slog i trup tila, mast, lik i oblik, narav, običaj i adet u radosti i žalosti, u jelu i piću, u odelu i obiteljskom životu, u načinu gazdovanja, mišljenja i osećanja u miru i ratu, jedna te ista imena i prezimena...

Biskup Ivan Antunović

11

Верујем да су Срби и Хрвати један и исти народ са два разна имена. Верујем да патриотизам мора савладати размимоилажења створена несрећама наше прошлости. Верујем да треба да се ослободимо тих невоља, не ситним свађама већ великим делима и као новом једном историјом. Верујем да је наш задатак да оспособимо југословенски народ за такву судбину.

Ђуро Даничић

12

Kao Hrvat korist naroda hrvatskoga ne razdvajam od kosti naroda srpskoga, jer sam uvjeren, da što je jednomu korisno drugom ne može biti na štetu.

Franjo Rački

13

...Želeti je da bi Srbija trdno stopila na noge, ker njen poklic je svet; kadar pride ura, v kterej se osvobodi balkanski polotok, Srbija ne bode zadnja sedela v zboru, ki bode imel določiti, kod se pretegnejo nove meje.

Evan Levstik

14

To јединство (народно, југословенско) не може се друкчије замислити но на темељу потпуне једнакоправности свих племена.

Анте Старчевић

15

... Južni Slaveni, koji ne stoje na specifičnom, isključivom stanovištu Srpstva, Hrvatstva, i t. d. imaju težnju i metu, da se srpsko i hrvatsko pleme, — koje sad jednim jednim jezikom govori, jednu književnost i prosvetu ima, i koje je novija istorija i onako još većma izmešala — politično ujedini, i u svoje kolo desno i levo,istočno i zapadno ona južno-istočna slovenska plemena privati, koja su im geografski najbliža.

Svetozar Miletić

16

Огњиште хватства у Загребу ми ћемо и сами потписивати, али оно не ће бити непријатељско оном огњишту

у Београду, него ће се оба племена спојити у један братски огањ да расвијетли и огрије Триглав, Велебит и Балкан.

Јосип Мишката

17

Za mene ne postoje dvije narodnosti: srpska i hrvatska. To su dva plemena jedne te iste narodnosti, koje čeka ista slavna budućnost na temelju slobode.

Mihailo Kraljević

18

Моја је вера, да је будућност и народна независност Срба и Хрвата осигурана само у њиховом споразуму. Раздор пак између ова два братска народа само ће и надаље да подубљује и утврђује превласт туђинских елемената. Чистимо земљиште за споразум и уклањамо узроке тревњима, да искрено послужимо остварењу заветне жеље српскохрватске (или хрватскосрпске) заједнице. На овом послу треба да се нађу све праве патриоте.

Сава Грујић

19

Ja bih želeo, da u svakoj hrvatskoj kući bude izvešena zastava hrvatska i srpska, a isto tako u svakoj srpskoj kući obe te zastave. Bez naše je slike program o ujedinjenju i oslobođenju naše otadžbine utopija, gorka ironija. Radi toga bih želeo, da i Srbe i Hrvate vodi jedna misao, da smo braća, da imamo jednu otadžbinu, jednog neprijatelja i jednu budućnost. Stoga bih svetovao svim otadžbenicima i Srbima i Hrvatima da nastoje pronaći modus, kako bi se moglo ublažiti teške posledice poslednjeg nemira, kako bi mogli sinovi jednog te istog naroda da pruže ruke, da složno koračaju k budućnosti naše otadžbine.

Erazmo Baraćić

20

На споразумак смо (Хрвати и Срби) упућени. Упућује нас заједница крви и језика, заједница будућности, заједница противника.

Димко Политео (1894)

21

Кад једном Хрвати стану терати праву народну политику, онда ће хрватски политички идеал бити и српски, а српски хрватски, и онда ће настати права слога између Срба и Хрвата.

Светозар Милетић

22

Један народ има једне потребе, једне потребе рађају једну мисао, једна мисао води једном идеалу. Наше народне потребе, као и идеал наше народне будућности, захтијевају, да једна мисао спаја Биоград, Загреб, Сплет, Сарајево, Цетиње и Призрен.

Светозар Прибићевић

23

Posvemaćje narodno jedinstvo naš je ideal. Ne ćemo slike, kompromisa. Slogu uglavljuju različni elementi, slogu treba ugovarati, kod ugovaranja treba popuštanja, kod popuštanja se tuži i sudi, a to vazda ostavlja žalac, koji pre ili posle dovodi do ponovnog rascpa. Naša je narodna duša jedna. ... Narodno jedinstvo postostručuje snagu. Ono je prvi uvjet, da narod ne propadne.

Stjepan Radić

24

Ми смо и политички пропали, ако не буде међу нама пружена рука брата брату, ако не буде међу нама културног јединства. Ми ћемо бити право робље, ако останемо овако раскомадани.

Љубо Бабић-Ђалски

25

Ako se misli ići za stopama starijih, aко se produži voditi ta smetenjačka politika (borba između Srba i Hrvata) ne vredi truda ni počinjati i pružiti još jednu deziluziju ljudima, koji drže, da sav napredak u tome što su sinovi pametniji od oceva.

Dr Jovan Skerlić

26

I oni stranci, koji su ispitivali i ispituju našu prošlost, naš jezik i našu sadašnjost, do istoga su rezultata došli do koga smo došli i mi: da su Srbi i Hrvati jedan narod, razdvojen verom i tuđom politikom. Dvojako име, niti je moglo, niti nas može razdvojiti, jer dvojako име, ni u drugih naroda nije narod razdvojilo, ni moglo razdvojiti.

Stojan Protić

27

...Покрет за обнову своје земље мора се темељити на дубокој, огромној љубави према народу и великој творачкој вери у самог себе. Никаква сила не сме ту љубав угасити и никаква невоља ту веру пољујати.

Владимир Гајиновић

28

... Mi ne radimo za danas ni za sutra, nego za vekove.

Narodno jedinstvo shvaćamo i provodimo radikalno... Ne zadovoljavamo se sloganom, zajedničkim radom, bratstvom i prijateljstvom, nego tražimo jedinstvo u najužem značenju reči.

Ovako shvaćeno narodno jedinstvo znači u našim prilikama zaista revoluciju, a nju i hoćemo. Revoluciju uma, savesti, shvatanja i težnja, to je naš opšti cilj, naš program. Hoćemo mladu, slobodnu, modernu i revolucionarna Jugoslaviju u našim stranama, a narodno jedinstvo kako ga mi, bez kompromisa i modifikacija, shvaćamo, provodimo, ugaoni je kamen Jugosla-vanstva u koje verujemo i za koje smjelo i puni volje radimo.

Hrvatskosrpskog dualizma mora nestati, a jedinstvo narodno mora biti potpuno, pravo, provedeno do krajnjih konzektvenaca.

Jedan narod, jedan život, jedna snaga.

Matej Košćina

29

Пред nama стоји сада јасан и одређен пут којим треба да кренемо: пут рада, напорног рада. Ми не морамо више ни сијати ни градити, већ рушити све што је гњило и труло. Морамо престати, да патриотским парадама постизавамо успјехе и освајамо људе. Од патриотизма треба прећи на национализам, од ситног рада на револуционирање духова, да сузбијемо и утучемо лажне Хрвате и Србе, штреберства и сервилности да онемогућимо патриотске пријечи и да напустимо идеје слоге и пријеђемо на идеју и рад око уједињења...

Треба да омладина узме узде у руке, да шибамо горе и доле, да дадемо нове људе, нову генерацију, да кренемо новим или краћим путем: еволуцијом к револуцији.

Оскар Тартаља

30

Hoćemo jakost, časnost i celovitost nacionalne borbe Srbo-hrvata i Slovenaca, nacionalizam požrtvovne i stvaralačke akcije mjesto patriotizma mlakog i u granicama zakona toplog osećanja...

... Dole sa blaženom i ponižujućom slavenskom i hrvatskom filozofijom trpljenja, i dole sa kultom polovičnosti, kompromisa, mudrog krpanja i nemoći. Više od mumlanja želudca cenimo neuzdrživu uzbunu nacionalnog srca i više od uškopljene najedenosti volimo slom u borbi za naciju i svetinju njezinih duševnih zahteva. Niti nam bastardirano i ugojeno češko mudroslavlje o Jedinospasavajućoj i Jedinomogućoj, sa celim sitnim radom — neviđeno sitnim i bez svrhe rađenim, zadovoljava

najbitniji zahtev nacionalnog bića, nacionalnu čast; niti nam dostaje jedino „politički“ i „kulturni“ rad beskonačne i flegmatične evolucije, pa makar nedogledno napredovala poneka kulturna objava nacionalnog života, kad je nezadovoljeno osećanje ne nacionalnog nego čovečanskog ponosa. Ni mračnaštvo klerikalno, ni nebratsko intriganstvo i neljudska puzavost frankovačka, ni tužna zbumjevnost i nedostojna nemuževnost guvernamentalaca, ni otužno viteška, pergamentski državopravna članicina i parlamentima antinagodbenjačka slabost pravaška ne daje nam nade u spas i ni najmanje nam ne stišava iskanje najosnovnijih temelja za dostojan, ljudski, duševan nacionalan život. Ne tražimo neku nedržavotvornu „kulturnu“ sad, nego život, i ne verujemo da će nam mudri razvoj stvoriti državu, nego imamo volju, da verujemo, da će nam tek dostoјno iskupljena i nas dostažna država stvoriti nas dostažnu kulturu, nacionalna, nacionalnu. Nenacionalno nam je moliti milost: pravda se postiže samo hrabrošću...

... Nađimo se temeljito učvršćeni u snazi zdravog i zaturnog puka našeg, pa sa nacionalizma pergamenta, državopravnog, pređimo na nacionalizam akcije, državotvorni; i radeći i dalje sitnim radom i ne prezirući ni najmanje napredni program kulturni, ujedinimo barem srce nacionalno, poslušajmo mu glas krvi, osvestimo se barem srpski i hrvatski, trgnimo se u poslednjim časovima i osetimo ponos srpski u sebi, ponos hrvatski, ponos slovenački; znajmo barem smisao nacionalne borbe, uverimo se u moralnu lepotu njezinu. Verujmo u naciju i htedimo čast svoju!

... Naprijed u Svrhu našu, u Smisao Nacije Južnih Slavena, u Slobodu. Preko Narodnog Jedinstva Srbvhrvata i Slovenaca kročimo k njihovom Narodnom Ujedinjenju.

Dimitrije Mitrinović

31

... Сви смо ми један народ и тај велики народ од осамнаест милиона неће умријети само се сви ми морамо сјединити у нашој властитој држави; а то неће бити Аустрија, него сасвим самостална Југославија!

Иво Еадлихер

32

Zahtevamo ujedinjenje sorodnih jugoslovenskih narodnosti-
nih skupin v en narod jugoslovanski, politično avtonomen in
kulturno svoboden.

Avgust Jenko

33

Од наших предака смо наследили идеју, да су Срби и Хрвати, у објективном смислу речи, један народ, и ми с

наше стране имали смо за дужност само то, да овој идеји дамо реални садржај. Ми смо хтели да изгладимо празну и формалистичку разлику која је постојала између три народна имена, ето зашто смо наша универзитетска друштва у Прагу, српска, хрватска и словеначка спојили у једно друштво, у Југославију.

Ђорђе Остојић

34

Srbi, Hrvati i Slovenci zahtevaju nezavisnu nacionalnu državu koja bi obuhvatala све покрајине насељене њима. Tom ishodu teži ceo jugoslovenski pokret. Njegovo ostvarenje opravдано je egzistencijom homogenih energija rase i kulture triju dela istog naroda, а traženo je ekonomskom nužnošću i vitalnim zahtevima jugoslovenske zemlje.

Velike civilizatorske evropske sile potpomoćiće ostvarenje ове државе shodno principima pravde i slobode, zbog којих ове održavaju sadašnji rat.

Kako su Srbi, Hrvati i Slovenci само један исти народ, то је логичко да постоји спорно unutrašnje pitanje које би се односило на стварање те државе, нити би пак могла да из тога proizidje kakva nezgoda за evropsке sile, priјателjsки njoj naklonjene. Краљевини Србији, Пјемонту Jugoslavena, треба да се додаду све srpske, хрватске i slovenačke земље. Pred celim svetom Srbija je izjavila da ratuje за oslobođenje i ujedinjenje svih Jugoslavena i u тој oslobođilačkoј ulozi сви је Jugosloveni pozdravljaju.

Sвако остало rešenje, па било то и само обrazovanje više suverenih ili upola suverenih jugoslovenskih држава, знацило би само kobni почетак istorije i novog deljenja jugoslovenskog народа u корист страних а na štetu njihovih интереса. За njega je neophodno да види radjanje jedne nacionalne jedinstvene države, bacajući u zaborav stare lokalне suverenosti.

Demokratski karakter Srbije daje garancije да ће та држава biti zаснована на principu političke slobode i apsolutne veriske nezavisnosti.

Sabравши i obuhvatивши celu nacionalnu teritoriju, premorena vekovnim ratovima, та ће se држава свим silama posvetiti unutrašnjem podizanju.

Svojom snagom dovoljno osigurana u novoј Evropi, добро smeštena, она ће постати braniteljka mira на Balkanu, образујуći branu protiv svake nove navale Germanaca на Orient. Budуći ekonomsko homogena celina, она ће сама moći da reši velike krize, stvorene stalnim veštačkim deijenjem, krize које представљају најстраšније socijalno zlo od koga пate Jugosloveni.

Naslonjena s jedne strane на источно primorje Jadranskog Mora, a kako opet put od Centralne Evrope ka Solunu prolazi

kroz nju, ova će država, ne zaviseći ni od kog, podstrekavati ekonomsku delatnost između Istoka i Zapada.

Njen narod, iz davnina prožet plodnim uticajima Istoka i Zapada, postaće činilac evropske ravnoteže i slobodnog ukrštanja civilizacije.

Svu tu moć Jugoslovenska država imaće samo ako bude ujedinila sve jugoslavenske pokrajine.

Interes opštег mira zahteva da takva država bude stvorena, čime bi nacionalni problem Srba, Hrvata i Slovenaca jednom za uvek bio rešen. Svaki delić zemlje, koji bi dalje ostao van te države, bio bi samo izvor budućih sukoba.

Takva je danas opšta volja celog naroda koji potpisuje taj nacionalni program.

Najzad Ujedinjena Jugoslovenska Omladina, imajući poverenja u dostoјnu divljenja energiju toga naroda koji je vekovima umeo da se pobednički bori sa tolikim preprekama i neprijateljima, biće prva koja će bediti na vernom i potpunom izvršenju ovoga programa¹⁾

„Jugoslovenski program“ u „Manifestu“
Ujedinjene srpske, hrvatske i slovenačke omladine, 1915

35

У јединству снага, у једнакости љубав, у љубави братство, у братству спас.“

Југословенски Одбор (на штиту, поклоњеном Престолонаследнику — Ренету Александру на Крфу, 1917)

36

U toku zajedničkih večanja na Krfu između srpske kraljevske vlade i Jugoslovenskog odbora jasno se pokazalo, da je stvaranje jedne jedine države — kraljevine — koja bi obuhvatala ceo naš troimeni narod (Srba, Hrvata i Slovenaca) provedivo, i da se želi. Srbi, Hrvati i Slovenci traže, dakle, da im se dopusti pravo narodnoga samoopredeljenja. Oni ne priznaju nikakvu vrstu istorijskoga prava Habsburške dinastije ili austro-ugarske države, pravo, koje bi bilo iznad prava narodnoga jedinstva i samoopredeljenja. Misao o jednoj federalnoj državi Srba, Hrvata, Slovenaca, bila je tako isto zabačena u toku krfskih večanja, jer ne može biti pitanje, kako da se obeleže granice između ovih grana jedne iste nacije, osim ako se to ne bi postiglo kakvim sistemom iseljavanja i doseljavanja, kojim bi se rastavili razni elementi te su sada ispremešani na najzapleteniji način. Ali osim tehničkih teškoća da se odrede granice između Srba i Hrvata s jedne, a Hrvata i Slovenaca s druge strane, postojali bi još i drugi politički obziri, da se odbaci misao o federalivnom sistemu i da se primi ideja o jednoj jedinstvenoj kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, koja

¹⁾ Prevod sa francuskog jezika.

bi — shodno Krfskoj deklaraciji — počivala na širokoj bazi lokalne autonomije (*local Selfgovernment*).

Ovim svečano izjavljujem, da Srbija smatra svojom nacionalnom dužnosti, da oslobodi Srbe, Hrvate i Slovence. Kad budu slobodni, bit će im priznato pravo samoopredeljenja, t. j. pravo da slobodno izjave, da li žele da se pridruže Srbiji na osnovu Krfske deklaracije ili žele da stvaraju male države, kao u dalekoj prošlosti. Skladno onome što predhodi ne samo što ne želimo da vodimo imperijalističku politiku, nego mi ne ćemo čak ni to, da ma kojim načinom ograničimo pravo samopredeljenja Hrvata i Slovenaca, ili da ostanemo do kraja pri Krfskoj deklaraciji, ako bi to bilo protivno njihovoj želji. Izjava Jugoslovenskoga parlamentarnog kluba svedoči, da smo svi saglasni u našim željama i težnjama odnosno naše narodne budućnosti, a događaji će to potvrditi skoro na jedan još svečaniji način.

Nikola Pašić

ИСТОРИСКА РАСМАТРАЊА

37

Само букињама збори се кроз тмине:
У зрцу мача будућност се слика;
Преко палих иду пути величине;
Слава, то је страшно сунце мученика.

Јован Дучић

38

Vsak narod ima v hiši svojega življenja posebno kamrico, v katero je skrbljivo spravil, kar je bil kdaj pridobil dragocenega, spravil vse, kar je bil kdaj najgloblje doživel, z vsem svojim ubogim telesom, z vso čisto dušo, spravil vse, kar je kdaj trepetaje v predsmrtni bridkosti čutil in mislil. V to kamrlico stopi ob usodni uri, stopi vanjo, da se povrne očiščen in utrjen, poln vere vase...

Ivan Cankar

39

Иако то звучи као парадокс, Југославија са својим постањем, тако рећи од јуче има своју велику и богату прошлост у давнањим документима о позитивном раду, а још више о стварању идеологије јединства коју данас називамо југословенском. А ти су документи црпњени из читавог пространства југословенске територије и потјечу од припадника свих елемената, на које се југословенска национална цјелина раније дјелила.

Југословенска идеја одавно је дакле идеја једне нације која је тежила да се уједини. Она је заправо само савремена формализација дуготрајно изграђиване националне идеологије, уз цијену небројених моралних, физичких и материјалних напора, жртава и борби свих дијелова југословенства. То значи: иако је Југославија од јуче, југословенство није од јуче. Југословенство је идеја водиља у прошлости разједињеног и распарчаног народа, откад је у њему пробуђена национална свест. Да није тако, никад не би било нашег уједињења или кад би га и било, створено на силу, оно се не би дало сачувати и одржати.

Др. Јурај Деметровић

40

Sva naša velika istoriska dešavanja bila su zračenja jedne misteriske snage, kojom su u izvesna vremena pojedini naraštaji bili vezani. Celo naše političko i kulturno carovanje za vreme Nemanjića bilo je u znaku misterije svetosavskog impulsa kao nosioca pravoslavno-slovenske orientacije i pravoslavno-slovenskog stvaralaštva u srpskoj državi. Svi nosioci knjigoljubivih tradicija i ondašnje pismenosti bili su vezani mišlju da se očuva duhovna nezavisnost i slovenski karakter naše crkvene kulture. Smatralo se da je širenje raške političke moći vezano za volju Apsolutnoga Bića, i da ono ima važenja *in sensu cosmicō*. Po pisaru Stanislavu „u lesnovskoj gori“, Srbima je dopala ovčepoljska oblast „ne po sili, nego po izvoljenju božijem“. Kad Knezu Lazaru dolazi knjiga jerusalimska, on se, veran svetosavsko-hrišćanskoj misteriji, odriče zemaljske pobjede za pobjedu duhovnu. Stvorio se Kosovski Mit i s njim istoriska vidovdanska misterija koja se nadvija nad svu docniju istoriju, i u kojoj celo stvaralaštvo izlazi kao stvaralaštvo onih koji su inicirani u veliku tajnu vidovdanskog zaveštaja. Sve izgleda kao probiranje snage za događaje koji će početi 1804 godine, kojoj su radi „Božji ugodnici“ i koja će istorisku ulogu Srbije, zemlje misije i države „za daleka neka pokolenja“, staviti na vaskonsku osnovu. Posle 1804 udružuju se impulsi svetosavski i vidovdanski sa impulsom Karadordjevim koji delaju kroz ceo XIX vek i stvaraju atmosferu u kojoj, kao dete u utrobi, sazreva misao ispunjenja zaveta cele prošlosti.

Dr. Miloš Đurić

41

U novoj državi su prilike od prvog dana njena života sa svim drugaćije. Ona se stvara početkom prošlog stoljeća, posle viševekovnog robovanja pod turskom vladavinom, koja je u narodu uništila sva staleška obeležja iz doba njegovog samostalnog političkog života, oružanom snagom homogenog naroda. Stvorili su je seljaci, najčistokrvniji potomci srednjevekovnih sebara, otroka i meropsa. Plemstva i njegovog potomstva u onom delu srpskog naroda, koji državu stvara, tada već više nije bilo. Ono je delom izginulo i propalo u dugim borbama sa Turcima, delom se poturčilo, da bi očuvalo svoje živote i privilegije, a delom je emigriralo u okolne države, gde je sa vremenom izumrlo ili se izgubilo, orodavajući se sa domaćom aristokracijom dotičnih država. Nije bilo ni buržoacije. I ona je, kao i plemstvo, u toku vekova iščezla. Ostala je samo crkva, da kao prigušeni žižak u kandilu svetluca u tami, koja je pretisla srpski narod, čuвајуći mu veru i nadu. Inače je bezskrupulozna i nekulturna turska uprava kroz vekove staro srpsko društvo potpuno nivelišala i od njega napravila samo jedan jedini stalež raju (roblje), koja živi na zemlji, isključivo od fizičkog rada. Te iste seljake, koji

su stvorili državu, vidimo po tom i na poslu oko njene organizacije i njenog unutarnjeg uređenja, u početku, preko svojih vođa iz ustanka i uglednih ljudi iz naroda, davnje i preko svojih inteligentnih i školovanih sinova. U prvim danima života nove srpske države sve je bilo prosto, primitivno, patrijarhalno, kao što su bili i ljudi, koji su je životom zadahnuli. Počev od poglavara države, pa do poslednjeg čoveka i činioца u državi, svi su sa neznatnim izuzetkom ljudi nepismeni. Državom se vlada kao u kakvoj velikoj patrijarhalnoj zajednici. Na čelu države je „vrhovni vožd“ iz ustanka i ratova sa Turcima, čovek iz naroda. U njemu su olike sive najviše vlasti: zakonodavna, upravna i sudska, koje on, u koliko stiže, vrši sam, a u koliko ne stiže, preko svojih poverenika iz naroda. Zakon je ono, što on sam, ili u sporazumu sa narodnim starešinama naredi. Stalnih činovnika i vojske nema. Sve javne poslove vrše ljudi iz naroda, po savesti i zdravom razumu. Na pravo se oni pri tom obziru samo u toliko, u koliko ga još ima, kao običajnog prava, u svesti naroda.

Dok su osnovi unutarnjeg političkog života u obnovljenoj Srbiji ostali u glavnim linijama isti sve do uvođenja prave ustavnosti i demokratske forme vladavine, dotle su se u dužem periodu mira, koji je omogućavao, da se uprava i narod nesmetano posvete svojim poslovima, javni i društveni odnosi u njoj iz dana u dan popravljati. Blagodoreći naporima i patriotizmu svojih sinova i prvoj pomoći, koju joj u tim teškim danima ukazuju naši sapslemenici iz ovih krajeva¹⁾) država se unutra sreduje i organizira, čine se pokušaji sa ustavima, donose se u pisani zakoni, stvara se stalni činovnički kadar, podižu se škole, štampaju knjige i u narodu širi pismenost. Stanovništvo se pod uticajem ekonomskih i političkih prilika društveno diferencira i iz činovništva, trgovaca i zanatlija po varošima se stvara sitna buržoazija, koja se ne samo po svom pozivu nego i po načinu života, odvaja od seljaka. Za ne punih pola stoljeća bilo je u obnovljenoj Srbiji vidnog progresa na svima oblastima javnog, društvenog i kulturnog života.

Pa ipak, narod sa svojom upravom i glavnim osnovima njene unutarnje politike nije bio zadovoljan. U dugotrajnim oslobođilačkim ratovima, koje on vodi svom svojom živom i materijalnom snagom, u njemu se, pored osećaja države, koji ga inspiriše da na državu misli i da se za njene stvari interesuje, razvija i svest o državi, o nerazlučnoj vezi između njega i države i identičnosti njegovih i državnih interesa. On od prvih dana na državu gleda kao na svoju tvorevinu i zajedničku narodnu kuću. I za to se sa više manje ličnom vladavinom svojih gospodara, koji vladaju i upravljaju nekad dobro i pošteno, a

¹⁾ Vojvodine

po nekad kao i saine turske paše, nije mogao da izmiri. U to vreme su, pod uticajem Velike Francuske Revolucije osnovana državno — pravna načela o slobodi, jednakosti i bratstvu, otpočela da pobeduju na svima stranama civilizovanog sveta. Iako prost i duhovno i politički još neprosvećen, naš narod je razumeo njihov značaj i odmah bio načisto s tim, da njemu, kao tvorcu države, u toliko pre pripadaju sva politička prava, koja proističu iz načela narodne suverenosti. S druge opet strane, i širenje znanja i pismenosti u njemu su sa svakim danom sve više jačali pouzdanje i veru, da stvarima države u njegovim rukama ne može ići loše. Otuda je sasvim razumljivo, što mi naš narod, čim se je osetio obezbeđen od neprijatelja s polja i posle dužeg perioda mira sredio unutra, vidimo u ljutoj političkoj borbi sa vlastodršcima za svoja prava i svoje zasluženo mesto u državi. U toj borbi, koju on vodi sa istom upornošću sa kojom je vodio i oružanu borbu protiv tudinskog ugnjatača, narod u obnovljenoj Srbiji uspeva da izvojuje demokratsku formu vladavine, koja mu obezbeđuje potpunu slobodu i najšira politička i građanska prava.

Odtada se odnos političkih snaga u državi iz osnova menja. Vladac prestaje biti apsolutni gospodar i pravno najmoćniji politički činilac sa presudnom reči u svima državnim poslovima. On sada zauzima položaj neodgovornog šefa izvršne vlasti, koji ne upravlja nego samo vlada.

Dr Miodrag Aćimović

42

Ideja nacije na širokoj podlozi velikih koncepcija građanske klase, stvara i u Hrvatskoj svoj pokret u formi Ilirskog pokreta. Bez značenja je danas netačnost naziva Iliri; radi se o pokretnoj snazi nove ideje nacije, koja se postavlja nasuprot starih forma pravnih određenja feudalne države. Istina Ilirski pokret, kao ni kasnije Štrosmajerovo jugoslovenstvo, nije pokazao u realnom životu velikih probajnih efekata. Ti pokreti su bili romantičko-literarne prirode, kao što je bio nemački romantički nacionalizam u prvoj polovici XIX. stoteća. Ideja je bila dominantna, dok su nedostajali svi realni uslovi, da se ona i afirmira. Hrvatska naime nije još imala izgrađenu građansku klasu, koja je jedini nosilac nacionalnog principa. Tako Hrvate, pokraj oslobođilačkih nastojanja, susrećemo u 1848 godini na strani feudalne Austrije protiv revolucionarne, gradanske Mađarske. Istina za Hrvate je ona bila sudbonosna. Mlada, imperijalistički nastrojena mađarska buržoazija već je pokazivala lakomost ekonomske i političke ekspanzije i to je bio povod, da se Hrvatska silom prilika morala opredeliti uz feudalnu Austriju. Da je u ono vreme Hrvatska imala svoju izgrađenu građansku klasu, sa jakim privrednim fundamentima, godina 1848 bi donela sasvim druge rezultate. Nosioci novih nacionalnih ideja u Hrvatskoj

bili su u glavnom vrlo tanak sloj profesionalnih intelektualaca, nešto deklasirane aristokratije i vrlo malo građanstva. Ideja oslobođenja i ujedinjenja nije zašla nikad u šire krugove. Ona se izvljavala u literaturi.

Pod kraj XIX stoljeća se u Hrvatskoj znatno izmenila ekonomska situacija. Počeo se razvijati, iako u sporom tempu, građanski stalež, razvijala se trgovina i industrija a time su dolazile do izražaja i jače privredne vrednote Hrvata. Ta ekonomska formacija mogla je istom datu jači zamah za razrešavanje nacionalnih energija. Nastupa buržoazija kao nosilac progresivnih nacionalnih vrednota. Formira se kapital, koji za svoju ekspanziju traži sve šire i sile geografske okvire. Državno-pravne principe podržava samo još malo-građanstvo, anemična intelektualacija i selo, koje nema jasnog političkog programa. Sve se više pokazuje potreba, da se izgradi i politička linija građanstva i novi ekonomski motivi teraju na stvaranje srpsko-hrvatske koalicije, vidnog predstavnika nove srpsko-hrvatske buržoazije.

Dr. Mirko Kus-Nikolajev

43

Ја сам изнео на тапет и егзалтацију, која међу Јужним Словенима све више узима мања, а исто сам тако изрично напоменуо и о агитационим покретима међу Словенима уопште, које потпирује неко слоља. На то је одговорила Њ. Светлост (Кнез Михајло): — Такви национални велеитети сад су на дневном реду, па кад нису спречавали Талијане и Немце у том, зашто да се то баш Словенима забрањује. — Кад ја приговорих да се не могу у том погледу изједначити опште познати културни народи, какви су Немци и Талијани, са Словенима... одговорио је кнез Михајло: — Узмимо да је тако; али, зашто да не могу имати исте аспирације и простији елементи, кад би могли можда развити више спретности него просвећени и често прекопросвећени народи.

Аустријски ковзул Јенк.¹⁾

44

Сабор троједне краљевине изјављује свечано, да троједна краљевина признаје народ српски који у њој станује као народ са хрватским народом истовjetан и равноправан.

Усвојен предлог Ивана Вончића (1867)

45

Južni Slovani habsburške monarhije bodo osnovali svoje delovanje tudi na to, kako bi pomagali zadovoljiti v enakih po-

¹⁾ У свом извештају од 12 децембра 1867

trebah (v književnosti, gospodarstvu in narodni politiki) svojim bratom onstran Lajte, s katerim so ene narodnosti.

Iz Rezolucije prvog južnoslovenskog kongresa u Ljubljani od 1 decembra 1870 (4 tačka).

46

Вековечне патње принудише нашу браћу у Босни и Херцеговини те усташе да се са оружјем у руци боре за своја човечанска и народна права. Проливена њихова крв вређа наша братска осећања; њихов очајан глас налази одзива у осталом просвећеном свету. Ми не можемо, ми не смо бити равнодушни према њиховој судбини.¹⁾

Српска народна скупштина

47

Naša rasa, koja, čini nam se, ne zna da se koristi svojim pobedama i koja u dobru gubi meru, uvek je u nevolji pokazivala snagu dostoјnu divljenja. Dok o svojim uspesima govori na po usta, naš narod je od svojih katastrofa pravio herojske epopeje. I ovoga puta njega je opasnost samo osvestila. Posle izvesne klonulosti on se trgao, koristio se iskustvima, i sa novom, prikupljenom i dobro odmerenom snagom pošao opet starom cilju. Kao što u prirodi energije ne propadaju, tako i naše žrtve nisu bile uzaludne. Njima smo morali da platimo školu života, narodnog i državnog; ali njima smo, u isto vreme, utvrđivali i svoje pravo, koje se u Evropi tako često merilo po spremnosti da se za nj potegne mač i po zamahu toga mača. Nema sumnje, da je ishod Berlinskog Kongresa pogodio ne samo nas Srbe, nego slovensku stvar uopšte i da je celoj Evropi dovoljno jasno pokazao, ko je njim postigao glavne koristi. Srpsko pitanje dobilo je od toga vremena nov interes i nov značaj. Držanje diplomatiјe zapadnih država, kao i ruske, tokom poslednjih kriza da se tumačiti u bitnosti kao potreba, da se isprave greške Berlinskog Kongresa i da se stvori brana najezdi, koju je on osveštao. Ispravljanje tih grešaka donosilo je sa sobom, prirodno, priznavanje srpskih napora i stvaranje uslova za bolju srpsku budućnost.

Dr. Vladimir Ćorović

48

Godina 1895 i 1903 ugaone su godine, godine prekretnice u istojiji savremenog obnavljanja narodne snage, i novoga orientisanja narodne borbe. Godine 1895 javlja se po prvi put demokratska omladina, a godine 1903 pokazuje svoju snagu narodna demokratija. Učesnici spaljenja madžarske zastave godine 1895 su bili poapšeni i relegirani, pa su većim delom pošli, da nastave svoje studije u Prag. U Pragu su oni zatekli

¹⁾ Из адресе, упућене Кнезу Милану, 7 септембра 1875 год.

u punom jeku borbu profesora Masarika, osnivača češkog političkog realizma protiv istoriomanske romantike, državopravnih stranaka i protiv negativnoga radikalizma. U Hrvatskoj je bio demoralisan celi javni i društveni život. Opšta malodušnost bila je posledica štreberstva među zavisnim delovima društva, a strančarstva među nezavisnim delovima...

Preporod je dakle morao da počne time, da se društvo i narod prene iz malodušnosti, da se kritikom, propovedanjem slobode ličnosti počne da sklanja s puta stranački fanatizam i štreberski cinizam. Borbu je počela omladina. Njezin prvi posao je bio u prvom početku teoretski i kritički, a istom je posle toga dobio karakter agitacije i propagande. Omladina je u svojim časopisima počela borbu kritikom čitavog javnog hrvatskog života. Ona je konstatirala jedan empirički fakat, da je u Hrvatskoj bila realna snaga otpora naroda to manja što je bio veći teoretski radikalizam, da je pritisak sistema bio to veći što je stranački i nacionalni eksluzivizam bio dominantniji, i da je broj renegata i uskoka bio to veći što je politika negacije bila doslednija. Omladina je osetila, da je jezgra problema koji ima praktički rešiti u tome, da se napusti sistem negativne politike, da se u borbi brine u prvom redu za ojačanje onoga, koji se ima da se bori, naroda i njegove unutrašnje snage, da se u tome mora poslužiti i onim oružjem što ga za borbu daje postojeće pozitivno, pa makar i nepopularno zakonsko stanje, i potražiti saradnju i pomoć svih onih, kojima grozi jednaka opasnost, i najposle da se narod mora voditi slobodi i ujedinjenju...

Na taj je način napredna omladina organički spojila realizam, demokratizam i hrvatsko-srpski nacionalni unitarizam.

Milan Marjanović

Bezuspešnost oficijelne stranačke politike mobilisala je oko 1900 naprednu omladinu. Slovenski velikoškolci u Pragu, Masarikovi đaci, vraćali su se već u drugoj polovini prošlog veka u domovinu sa ubednjem, da se pouzdana narodna individualnost, koja bi Slovence očuvala, može razviti samo smotrenim prosvećivanjem širokih masa u duhu slobodne nauke. Nova struja, narodno-radikalna, osilila se prvih godina ovoga veka tako, da je počela u naprednim đačkim društвima otvorenu borbu o vlast. 1902 osvojila je „Sloveniju“ u Beču, 1904 osvojila je „Tabor“ u Gracu, a iduće „Adriju“ u Pragu. Sa geslom: „Iz naroda za narod,“ priređivali su predavanja, osnivali pučke knjižnice i publicistički širili svoje misli. Ali ovaj se pokret razvijao u doba, kada su stalne austrijske i balkanske krize sve više rasprivale nacionalnu strast. Tako su nemački napadaji na učesnike glavne skupštine društva Sv. Cirila i Metoda, koja je održana 14 IX 1908 u Ptiju izazvali demonstracije u Ljubljani, a u toku

tih izgreda došlo je (20/9) i do sukoba sa vojskom, u kome su pala dva demonstranta, odmah slavljeni u javnosti kao prve kravne žrtve slovenačke narodne borbe. U novembru 1909 bacila je Jugoslavenska socijalno-demokratična stranka među raspaljene duhove Tivolsku rezoluciju, kojom je kao prva slovenačka partija, programatski proglašila svojim ciljem „potpuno narodno-ujedinjenje svih Južnih Slovena“, a uskoro su počele izlaziti i novine odlučnog jugoslavenskog pravca: „Jutro“ (1910/12), „Dan“ (1912/14), koje su se oduševljavale uspesima balkanskih ratova. Misao da se stvori velika jugoslovenska nacija, pojavila se u to doba glasnije nego ikada pre, i to baš u vreme katastrofalnog propadanja Slovenstva na celom nemačkom frontu. U istim su očajanje i nuda zavladali naprednom omladinom i gurnuli ju u revoluciju.

Dr. Ljudmil Hauplman

50

Međutim, događaji od naјveće важности desili su se u Srbiji 1903 godine. Promena dинастије на престолу Србије обележава нову еру, не само za ovu земљу, него за целу нашу нацију. Долазак на престо Петра Карадорђевића учинио је крај вазалству Србије према Аустро-Угарској. Он означава изванредан моралан, војнички и економски препород мале краљевине. Али takođe оправдавала се, све више и више, улога Србије као Југословенског Пијемonta.

Др. Хинко Хинковић

51

Prva reč, koju Narodnom Pretstavništvu potreseno srpsko srce upućuje, neka bude zavet мој, да ћу до века бити први заштитник народних слобода и најревноснији уставни чувар Народног Pretstavništva... Naviknut da govorim i radim iskreno i otvoreno, реšen da моје старање i бригу poklonim срећи i blagostanju народа, — ja hoću da budem ustawni Kralj Srbije. Ustav i sve ustawne garantije za слободу i права народа, за мene су светинje, које ћу vazda najbrižljivije поштовати i čuvati. Zadahnut tim idejama predajem прошлош забораву, ostavljajući istoriji, da svakoga по delima ceni. Svaki поштени Srbin под мојом владавином уžиваће u ličnom i imovnom pogledu потребну заштиту. Deviza моје династије била је увек: narodno dobro i sloboda.

Kralj Petar I Karadjordjević

52

У првој епохи наш национализам је консервативан и узан. Као свуда око нас и у нас још је под утицајем германске идеологије. Народносни појам још непрестано

подређен је појму државно-историском и у главном има обележје племенско-српско, као што код Хрвата има обележје племенско-хрватско. Спора еволуција наше народносне идеје ка њеном данашњем обиму и смислу убрзана је најзад под утицајем чињеница задњих деценија. Њу убрзава развиће свести широких слојева у народу, и само време у коме је наш народ са три имена пруживео велике унутарње и спољне политичке потресе последњих двадесет година, испуњених историјским датумима 1903, 1908–1912–13 и од 1914 до данас. У тих последњих двадесет година извршено је оно одлучно превирање струја и идеја чији је производ данашња југославенска мисао Срба, Хрвата и Словенаца.

Милан Гром

53

Nacionalizam novoga naraštaja ne treba uzeti u uskom smislu jednog političkog pravca ni u smislu onog romantičarskog, antizapadnjačkog i više verbalnog nacionalizma od pre pola veka. Novi nacionalizam je višeg reda i širih vidika; on je u stvari životni nagon jedne za život sposobne rase, samoodbrana jednog snažnog nacionalnog organizma, manifestacija neodvojivog prava jednog naroda, да живи svojim životom i да буде гospодар своје subbine, visoko осеćanje solidarnosti, која у једну складну celinu sjedinjuje sve naraštaje i sve delove jednoga naroda. То nije onaj stari, tradicionalistički i fatalistički nacionalizam, који је живео у snovima о прошlosti, svu наду стављао у evropske kataklizme, које никако нису долазиле и веровао да ће спас доћи од сastanka careva i kongresa diplomata.

Novi nacionalizam значи веру у себе, oslanjanje на svoju sopstvenu snagu, „otkaz svemu sužanjskom“ i u себи и oko себе, pouzdanje у staru и вечу истину, да „у ствари slobode има само онога што се узме“. Taj nacionalizam samopouzdanja i individualnog i opštег napora mogao bi за svoju devizu uzeti reč staroga Lukijana Mušickog: „Teško meni bez мене!“ Novi nacionalizam је racionalan, realistički i demokratski... Njegov je prvi izvor u blagorodnom Dositeјu Obradoviću, „rodonačelniku наše svesti“, kako veli „Novi Srbin“; on nije stvar маšte no svesti i razuma, ne vajkanje за onim што је било i приzeljkivanje onoga што се sniva, no ono што може да буде i, што је korisno da буде; ne nekulturna i nepametna mržnja na „Truli Zapad“, no svesna ambicija да се srpsko-hrvatski narod podigne до visine razvijenih zapadnih naroda i да као ravnopravan i slobodan član uđe u veliku zajednicu moderne civilizacije. Novi nacionalizam је у svom realizmu demokratski i socialan, не за ljubav zvučnih reči i lepih formula, no зato што се oslanja на Široke mase narodne, које су извор snage nacije, i што за svoj

prirodni cilj smatra puno, materijalno, intelektualno i moralno-podizanje tih temelja i stubova nacije...

Najzad — a to je praktički tako važno, da bi se moglo staviti na prvo mesto — odlika je novoga naraštaja što je dublje i doslednije usvojio ideju narodnog jedinstva srpskohrvatskog, no što je to bio slučaj kod ranijih naraštaja. Ono što je nekada bila jedna tvrdnja filologa i istoričara, platforma pojedinih stranaka, više jedna lepa želja no živa stvarnost, to je kod najmladeg naraštaja aksioma, od koje sve potiče, prvi član njegovog simvola vere. Ostavljajući na stranu prošlost, versku podvojenost, tradicije i predrasude mladi u svom realizmu polaze od jedne proste činjenice: da jedanaest miliona ljudi govore jednim jezikom i imaju jednu dušu i da nikakav distinguo, filološki, antropološki, teološki ili politički, ne može od jednog napraviti dvoje.. Srpkohrvatska omladina se oseća kao jedna nacionalna celina. Reč Srbo-Hrvat, za nju je, da se poslužimo izrazima lingvistike, jukstapozicija, a ne kompozicija, ne Srbo — Hrvat no „Srbo-Hrvat“... Mladi naraštaj pustio je u svet krilatu reč: „Što bolji Srbin to bolji Hrvat, i što bolji Hrvat to bolji Srbin“.

Dr Jovan Skerlić.

54

Српска, бугарска, хрватска и словеначка омладина, сабрана на свом првом јужнословенском конгресу у Београду, једнодушно изјављује: да рад око културнога јединства Јужних Словена сматра својим најпречим послом, те позива све културне институције, књижевничке и уметничке, јужнословенских народа да своје деловање поставе на широке и плодоносне основе узајамности и јединства Јужних Словена.

Из „Резолуције Првог Конгреса Југословенске Омладине у Београду“ (1904)

55

У Србији је омладина увек била носилac југословенске идеје. Ново доba у Србији управо i почиње zаснivanjem prvog ozbiljnog i snažnog јugoslovenskog pokreta...

Ovaj omladinski pokret obeležен је kretanjem lista „*Slovenski Jug*“ i osnivanjem kluba istoga imena. Listom se radilo na upoznavanju svestranog života јugoslovenskih naroda i na propagiranju ideje kulturnog јединства, као preduslova političkom јединству. „*Jugosloveni, ujedinite se!*“ била је deviza i listu i klubu „*Slovenski Jug*“.

Ozbiljnost, vrednost па i uspeh ovoga pokreta sastojao se baš u tome, što iako omladinski, nije se ograničio само na omladinu. Omladinci svoj rad stavljaju na mnogo širu osnovicu. Oni zovu u pomoć svu srpsku inteligenciju i traže savet starijih.

Samo je tako inicijativom i radom omladinskog kluba „*Slovenski Jug*“ izvedena prva jugoslovenska umetnička izložba u Beogradu, a kasnije je „*Slovenski Jug*“ učestvovao u priredivanju drugih u Zagrebu, Ljubljani i Sofiji. Isto je tako propagirao i učestvovao u organizovanju jugoslovenskih književničkih i novinarskih konгреса.

„*Slovenski Jug*“ je ubrzo naišao na opšte razumevanje i simpatije. Omladinci su to vrlo lepo znali iskoristiti. Da bi ideja bila što popularnija, omladinski klub sa čitaonicom, svojom inicijativom, pretvorio se 1905 u građanski klub „*Slovenski Jug*“. Osnivači ovoga kluba, pored omladinaca, bili su najugledniji ljudi srpske prestonice i njena umna elita. Klub je imao javnu čitaonicu, koja je brojala 180 jugoslovenskih i slovenskih listova.

Sve do juna 1907 list „*Slovenski Jug*“ bio je odvojen od građanskog kluba, jer je bio i u svojini i u uredništvu omladinaca, iako su inače bili ne samo u istim prostorijama, nego je uredništvo čitaonici ustupalo najveći broj listova, koji su dolazili u zamenu. Juna 1907 izvršeno je stapanje kluba i lista t. j. omladinci su i list predali građanskom klubu „*Slovenski Jug*“, koji je od tada izlazio kao njegov organ, a pod uredništvom pisca ovih redaka, koji je od 1907 i predsednik kluba.

Pogrešno bi bilo misliti, da je „*Slovenski Jug*“ od 1907 prestao predstavljati omladinski pokret. Naprotiv on je i dalje bio središte, oko koga su se okupljale sve jugoslovenske omladinske generacije. Na listu su saradivali omladinci svih jugoslovenskih krajeva. Nizom javnih predavanja u Beogradu upoznavane su mase sa prilikama u svima jugoslovenskim zemljama. „*Slovenski Jug*“ je potsticao i radio na organizovanju jedinstvene celokupne jugoslovenske nacionalističke omladine. Omladinci sa svih strana priticali su u Beograd, dolazili u „*Slovenski Jug*“, tu se sastajali, upoznavali s drugovima iz Srbije, obaveštavali se, diskutovali i spremali se za rad u narodu. „*Slovenski Jug*“ sa svojim posvenedeljnim sastancima bio je u stvari jugoslovenski seminar, u kome se učilo jugoslovenskom nacionalizmu. Ovo je bila prva nacionalistička organizacija, koja se rasprostirala na ceo „*Slovenski Jug*“.

Dr. Božidar Marković

Ред је, да јужни Словени подигну главе. Анексија Босне и Херцеговине није дакле свршен чин. Она ће отворити, она треба да отвори једну крваву битку. Народи који се дижу на ноге увек побеђују. Ову лепу борбу треба да огласи Србија. Она не сме да заборави, да је то њена дужност, велика историска дужност. Наша пропаганда треба данас да се чује са наших топова и пушака. Написавезници чекају нас братски свуд у Босни и Хер-

цеговини, Црној Гори, Хрватској и Славонији, Далмацији и Словеначкој. Наш крвави барјак треба да проноси слободу свима јужним Словенима. Рат Аустрији, што пре рат Аустрији! Наша југословенска пропаганда данас је заиста револуционарна. Нису више од потребе речи, већ храбости и крви, много крви, за једно велико историско дело свих јужних Словена. Уједините се јужни Словени у рат против Аустрије!

(„Словенски Југ“ бр. 3)
од 28 септембра 1908)

57

Српско-хрватска коалиција, својом наустрошивом борбом за један јасан циљ и својом дискретном пропагандом у интересу Србије, умела је да растресе учмале духове хрватско-српских маса. Она је створила симпатије, створила љубав према Србији. Она је стварала и створила једну револуционарну атмосферу против Хабсбуршке династије и против Хабсбуршке монархије. Њезина, искључиво њезина је заслуга што се симпатија и љубав према Србији, 1912, претворила у величанствени култ према Србији.

Петар С. Талетов

58

Zagrebački proces nije opametio Austriju. Osramoćena i učinjena smešnom na celom Balkanu, kod svih Jugoslovena i u celoj Evropi, она је nastavila да новим лажима, оптуžbamа и фалсификатима поправља свој униженi ugled. То најбоље показује познати Fridjungov процес, водећи пред бећком поротом децембра 1909. Да се болje shvati значај ovoga procesa, treba se подсетити izvesnih činjenica na njega. Dr. Fridjung napisao je 25 марта 1909 u „Neue Freie Presse“ članak, u kome se Supilo, Pribičević, Potočnjak i Lukinić direktno optužuju za primanje mita od Srbije. Člankom se htelo dokazati, da je postojao velikosrpski revolucionarni pokret kome je bio smer, da отцепи Bosnu i Hrvatsku. Obedeni članovi Srpsko-Hrvatske Koalicije podneli su zbog ovoga članka protiv Dr. Fridjunga tužbu бећком суду. Proces je počeo 9. decembra 1909 pred бећком поротом. Dr. Fridjung je u ovom procesu u svoju odbranu i za dokaz svojih tvrdjenja podneo jednu štampanu zbirku akata: Akti o Velikosrpskom pokretu u Austro-Ugarskoj. Ta zbirka sadrži protokole, izvode kase, telegramе koji se tiču „Slovenskog Juga“ i „Narodne Odbrane“, као и извештај од 14. juna 1907. Spalajkovića, načelnika srpskog ministarstva spoljnih poslova, ministru Pašiću. Uz „Akta“ otštampana je i jedna generalstabna karta, u kojoj je bila naznačena podela srpskih i austrogarskih četa, krajem januara 1908.

Fridjungov proces je bio nesrečni nastavak Zagrebačkog procesa s istim ciljem i istim metodama. Videći da se Zagrebačkim procesom Srpsko-Hrvatska Koalicija nije mogla razbita, Austrija je novim procesom htela ovu da uništi. U više mahova se sa najmerodavnijih mesta čuli glasovi, da je držanje Srpsko-Hrvatske Koalicije prema monarhiji veleizdajničko, a kao podstrek je označavana Srbija. Dr. Fridjung je došao samo kao orude da optuži i Koaliciju i Srbiju za sve ono, što se samo dотле govorilo. U njegovoј optužbi je u stvari rečeno da opstanku monarhije preti opasnost od jugoslovenske ideje, koja dolazi iz Srbije. U ovom procesu, prema tome, u stvari su Srbija i Srpsko-Hrvatska Koalicija bili optuženi a Austrija tužilac. Predmet ovoga procesa je bila jugoslovenska ideja...

Početak pretresa pred bečkom porotom očekivanje s najvećim nestrpljenjem. Jasno se opažalo da evropski svet stoji pred jednim velikim događajem. Jer ovaj proces nije bio samo parnica protiv nekoliko političkih nezadovoljnika nego parnica monarhije protiv jedne provincije svoje, s jedne strane, i još više parnica dveju država, Austrije i Srbije, s druge strane. Sa ovoga pretresa jedna od ovih država imala je da izade sa potpunim gubitkom svoga ugleda. Masarik je došao na pretres da traži pobedu pravde i istine, iako nije pozvat ni kao okrivljenik ni kao svedok... Kad je u početku pretresa osetio da je u interesu odbrane oklevetanih potrebno da se pred sud u Beču pojave sve one ličnosti iz Beograda, čija su imena bila umešana u ovu aferu, on je najenergičnije nastao da svi dođu, iako je to u početku izgledalo nemoguće. Na ovaj način je proces sve više dobijao međunarodni značaj. I na sudu se, kao što je poznato, dokazalo ono, u što je Masarik ranije bio ubedjen, t. j. da su dokumenti falsifikovani. Dr. Fridjung je sam priznao da su njegovi dokumenti lažni i da je on bio žrtva „najviših krugova“...

Tako je proces, na koji su bile uprte oči celog političkog sveta postao javan skandal. Austrija se nije samo obrukala nego se i ponizila pred Srbijom. Jugoslavenska ideja je prvi put triumfovala. Srbi i Hrvati se prvi put sa zajedničkog bojišta vraćaju kao pobednici. To je bio veliki znak za zajedničku budućnost.

Dr. Božidar Marković

„Mlada Bosna“ danas je veћ историјски појам. Настала у време најтежег периода који је проживљавао наш раскомадани народ, у главном после анексије 1908, она се као целина формисала из тајних студенских кружака, из малих завереничких група које су биле организоване на свим средњим школама без изузетка по целој Босни

и Херцеговини. Своју револуционарну делатност испољила је спонтано, у неколико прилика, с толико снаге и самовериња да је постала озбиљно питање аустро-мађарским властима у Босни. Циљ њеног постојања био је оправдан њеним идеалом: ослобођењем и уједињењем народа Срба, Хрвата и Словенаца, а своју снагу прила је из бескрајне националне љубави за коју је, без резерве, дала све што је имала и могла.

Бора Јевтић

60

Tako se je reševalo naše vprašanje na različne načine u javnosti na predavanjih, shodih, kongresih, u parlamentu, strankah, knjigah, brošurah, časopisih. Jugoslovenstva je bilo već vrst: kulturno, idealno, megleno, brez obrisov, obsegajoče Srbe, Hrvate, Slovence in Bolgare, brez jasnega središča in načrta, klerikalno-pravaško-trialističko, avstrijsko-protisrbsko, srbofilsko, nacionalno, rusko-slovensko, makedonsko, velikobolgarsko, velikosrbsko, velikohrvatsko i t. d. Ali z Avstrijo ali proti njej, ali s Srbijo ali brez nje.

Dr. Ivan Lah

61

Куманово остаје као окосница српске историје, не само политичке, него такође и психолошке. Ова победа је створила од младе српске краљевине средиште југословенских земаља; њоме је освећена турска победа на Косову 1389. Ова наследна расна освјета је извршена и са њоме је остварена тежња свих српских покољења од пораза српског царства на Косову. Песимизам и неповерење уступају места општем оптимизму и поуздању у себе. Шта више младе генерације, које су до тада проповедале националну веру са извесном неизвесношћу, усудиле су се да се покажу храбре што су са решеношћу и врло узносно разоткриле своју праву мисао, која се састојала углавном у овом једином принципу борбе: треба тући непријатеља својом сопственом војском; најбоља дефанзива је офанзива. Од тога тренутка Србија је постала чувена. Од тада је западна Европа видела у Србији снагу нације, енергије и самопрегора без границе. Тога тренутка Србија је, у колико је била борбена снага, постала рехабилитована од Запада. 24. октобра 1912. г. поподне, када је српска војска однела ову победу над турским армијама, родила се Млада Србија...

Др. Никола Стојановић

62

Nade koje su u vekovima tame i stradanja održavale srpski narod, snovi tolikih naraštaja srpskih, danas se u veliko ostva-

ruju. Za tri nedelje dana, Stara Srbija i Severna Makedonija, drage zemlje naše slavne prošlosti, gde je svaki kamen za nas jedna istorijska uspomena, oslobođene su; ceo Balkan враћа se u ruke balkanskim narodima, i u rici topova i u rumeni požara odigrava se poslednji čin veličanstvene istorijske drame: borbe Evrope i Azije, civilizacije i varvarstva.

Otpočeo je veliki rat za slobodu. Kao plahoviti gorski potoci u proleće, prejurili su srpski vitezovi preko uskih granica Srbije, i silinom kojog se ništa na svetu nije moglo odupreti, nadrli su u zemlju plača, u istinsku dolinu suza, koja se zove Stara Srbija. Munjevitom brzinom raskovani su lanci vekovnometroblju.

Srpski vojnici borili su se kao lavovi. Celi pukovi, celi oružani okruzi, u strahovitim bojevima na Mrdarima, kod Kumanova, kod Novog Pazara, kod Velesa, kod Prilepa, kod Bitolja srljali su slepo u napred, u kiši od kuršuma i šrapnela, pred razjapljenim čejustima topova i mitraljeza, ne ustupajući nikada ni stopu, skačući preko leševa, hvatajući se za gušu i valjajući se po krvi i blatu sa varvarima. Onaj divni srbijanski seljak koji je svojom krvlju i znojem poškropio i stvorio današnju Srbiju, potomak onih koji su prvi na Balkanu digli krvavu zastavu bune, oblagoroden školom i slobodom, zadivio je i one koji su znali njegovu neizmernu životnu snagu i silno pregnuće. I skamenjena Evropa je sa zaprepašćenjem videla čudo: kako pred šumadijskim seljakom u opanku i u surom suknrenom odelu, beži u divljem topotu i od straha izbezumljena turska vojska od koje je nekada svet drhtao i koja uživa glas jedne od najhrabrijih i najopasnijih vojski koje danas postoje. I ginuo je ne samo seljak no i varošanin, miran građanin u kome je na bojnom polju provrela stara hajdučka čud predaka, inteligencija, školska mladež, — svi su oni ginuli. Oficiri srpski, rodoljubivi, hrabri, čestiti oficiri, prednjačili su primerom, izlagali se prvi pred smrtonosnom vatrom, dajući snagu i primer hiljadama koje su iza njih jurile napred, padajući kao snoplje, tako da su celi pukovi ostali bez komandanata i komandira...

Dr. Jovan Skerlić

63

... Pojav revolucionarnega jugoslovenstva v letu 1912 je prihrumel kot vihor v slovenske dežele in zadal silen sunek vsemu tedanjemu življenju. Mladi fantje so prinesli s seboj iz juga polne grudi dотле nepoznanega poguma, polne šake dotlej nevidene drznosti, pa srca nenavadne vere in nove krepkosti, pa jeklene pesti. In pričeli so boj, težak na videz, za njihove sile lahak, v znamenju viharja, ki obrača in suje v prah trhlost starih zgradb, ki uničuje plesnobo starinstva, presuša smrad duševnih kaluž, bije v lice lažnim prorokom, trga in ondaša laž-

nim in zaslepljenim učiteljem naroda iz rok njih krive nauke in zapovedi. Ta vihar spira vso prašino, ki je zastirala naše človečanstvo, niklost naše duše; prišel je, da da nov zrak naši zemlji da izvrže iz nas vso prašino razsula, a novi svet, novo ljudstvo ohrani svetlobi. Vdaril je vihar, da v zbudi v nas pred stoletji zamrlo zvonenje, da se zopet začuje vdar kladiv, jek kosa, lom kopit, sopenje prodirajočih prsi, zvek gazečih kopit, krik tisoč grl, da vstane dan stare pravde, nove svobode, novega začetka, da se dignejo prej teptani na pot, solncu nasproti!

Vladislav Fabjančić

64

Sva naša predkosovska kultura i politika nije unitarskom i libertarskom nacionalnom dušom bila zadahnuta, nije se znalo za junačke Hrvate, koji su nastanjeni u Srbiji i nije se mislilo na potpuno neoslobodeni i neujedinjeni naš rasno sačuvani najbolji dio naroda s one strane Drine, i srpska se svijetla nacionalna budućnost, nije imala u vidu u sablasnoj nacionalnoj sadašnjosti Hrvatske...

Srbija poslije časno i savjesno izvršenih svojih nacionalnih i, izim socijalnog, velikim dijelom kulturnih dužnosti na prekodrinskim našim zemljama, za nas je ona poslije Kosova sve drugo, nego je prije Kosova bila. Prije Kosova mi nismo znali, koliko otporne snage u našem narodu ima, koliko je kao zemlja težak, koliko je kao planine velik i gord, kao olujno more buran, kao sunce vatren i požaran, i kao vihor silan, nastrljiv i šišteći, misleći ubogo nedotupavo i smešno starački, da je more bajuneta u rukama automatski izvježbanih ljudi i duša, koje tek gruba sila, a nikakva svijest, vjera i sveti zavjet svetih dužnosti naprijed u rat i smrt kreće, jače od nutarnje pobune srca, velikog srca jednog, pučkom predajom i višim nacionalnim i moralnim potrebama, demokratski i ljudski disciplinovanog, naroda! Prije Kosova mi nismo vjerovali, mi smo za djetinjariju, ludost i političku abnormalnost proglašavali ma i najmanje iskaze i težnje za svoje posvemašnje nacionalno oslobođenje i ništa nam smješnije ne bijaše do mišljenja i zauzimanja za jednu narodnu bunu, koja bi mogla i poslije nekoliko slomova, do svog konačnog uspjeha da dode. Prije Kosova mi nismo gotovo sve što smo radili, na svima poljima djelatnosti, radili srčano i uzbudeno, kroz pojanje srca i mozga, u drhtanju svih žilica u nama, sa duhom i dušom uneseni i utopljeni u jednu bolju, zdraviju, čovječkiju i kulturniju budućnost, koja neminovno i što skorije treba da dode. Prije Kosova mi smo prosto životarili kojekako, krpali naše stranke, vodili politiku državopravnu, onu jalovu i partijsku, onu najprokletiju, parlamentarnu, onu najbesmisleniju i najbeskorisniju u jednoj neparlamentarnoj državi pogotovo; za nacionalnu pak, demokratsku i socijalnu politiku,

onu i poletnu i realnu, što je spremna na sve velike i rizične borbe sa vlastodržcima, nismo marili, kao ni za sve, što od nas iziskuje više pameti, više čestitosti i ljubavi za narod po selima, po fabrikama i po lukama, mnogo više osjećanja, ponosa i bune, i kulura nam je bila i šapska i madžarska, pseudotalijanska i pseudofrancuska, balavo i jeftino kosmopolitska, a skupo i pravo nacionalna ni mrve od mrve!

Poslije Kosova drugi su putevi.

Osvećeno Kosovo, oslobođena Stara Srbija i Mačedonija, proširena je i ojačana u kulturi ne samo Srbija nego i Hrvatska, skupa sa bližim Slovencima preko Kupe, i srpskim dijelom pobjedonosne balkanske vojne, udaren je fundamentalni zgradbi jugoslavenske kulture u budućnosti srpsko-hrvatske nacije. A ona krv, što je curila iz rana srpskih vojnika revolucionera i one raspukle glave i prekinuta ona uda i oni leševi, leševi i leševi, sve je ono i naše bilo, naše, hrvatsko, samo ne ono iskvareno, ono najpoznatije, što se u saboru ni malo jako ne buni protiv novog atentata iz Pešte na naše more i primorje ne ono bezživotno, nerasnō, nevoljno, nečestito i nečisto, nego ono što je pod drugim imenom, a svejedno najhrvatskije, najotpornije, najžilavije, najrasnije i najbuntovnije, ono što kroz rođove i rodove ima vezu sa našim najdičnjim pojavama, kao što su uskoci, ustaše, buntovnici i hajduci, Starčević, Kvaternik, Gubac, Dojčić, i bezbroj, bezbroj vojaka i junaka naših dana! Ona velika srca preko Drine kucala su i najtopljom i najčišćom hrvatskom krvi. U onim neviđenim napadima tamo, u onim jurišima, klanjima i okršajima, bilo je i onog našeg najgordijeg hrvatskog duha, što nam je sačuvano ostalo. Ono je u stvari bilo oslobođenje Stare Hrvatske pod imenom Stare Srbije... Ono je bilo čudo za cijelo svijet. Cio se jedan narod neviđeni i nečuvani odjedared čuo i video, kao neka silna objava sa neba...

Vladimir Čerina

65

„Народно Уједињење“ сматра, да је уједињење српско-хрватског народа заједно са народом словеначким, из над свих диспозиција интернационалних и историјских условљено, нарочито диспозицијама само националне душе, вером народа у своју снагу, пре свега и његовом свесношћу свога националног задатка. Зато ће клуб стварати необориви култ српско-хрватске националне енергије, националне религије и националног оптимизма. У ту сврху клуб ће изазивати и снажити националну борбу српско-хрватску, и отуда ће као једину спасоносну идеју националистичку пропагирати идеју координације, кооперације, и концентрације свих снага народних, у првом реду клуб ће ту идеју братски сложног рада пропагирати и изводити у дело међу самом омладином српско-хрватском и слове-

начком и то међу целом омладином честитом од Скопља до Солуна и од Цетиње до Новог Сада, остајући непрестано на терену интелектуалне агитације за филозофију српскохрватског национализма и за политичку доктрину радикалнога демократизма.

Из програма клуба „Народно Уједињење“ (1912. г.)

66

Rat je najbolje pokazao kolika je uloga omladine bila u delu narodnog oslobođenja i ujedinjenja.

Hiljade omladinaca borili su se u redovima srpske vojske. Može se slobodno reći da je u Srbiji sva omladina bila na bojnom polju. Nisu se oni borili iz prostog osećaja dužnosti. Svojim oduševljenjem, velikim jugoslovenskim zanosom, hrabrošću i neustrašivošću, vođena velikim idealima, o kojima je pre rata bila ubedljena, omladina je u ovom ratu bila jedan nov, a možda i odlučujući elemenat u redovima naše vojske. Nije nepoznata stvar da je čuvena Rudnička bitka novembra 1914. g. onako sjajno dobivena u mnogome zaslugom omladine. Neposredno pred tu bitku, i naročito baš za nju, dovedeni su u borbene redove do dve hiljade omladinaca, koji su se u Skoplju na brzu ruku spre-mali. Njihov dolazak bio je jedan od odlučujućih momenata. Svojim velikim mladičskim zanosom, prezirući smrt, ovi najveći tvorci narodne slobode i ujedinjenja elektrizirali su borbene redove, oduševili vojnike i s njima se svom snagom bacili na neprijatelja, koga su za dvanaest dana uništili i proterali. Više od polovine, platilo je životom ovu najveću победу, kojom je položen kamen temeljac današnjoj Jugoslaviji.

Dr. Božidar Marković

67

Уверена у решеност целог српског народа да истраје у светој борби за одбрану свога светог огњишта и слободе, влада краљевине сматра као свој најглавнији и у овим судбоносним тренутцима једини задатак да обезбеди успешан свршетак овог великог војевања, које је, у тренутцима кад је започето, постало уједно борбом за ослобо-ђење и уједињење све наше неслободне браће Срба, Хрвата и Словенаца.

**Народна Скупштина у Нишу
(24 новембра 1914 год.)**

68

I u bivšoj monarhiji jugoslavenska omladina je ispunila svoju dužnost do kraja.

U koliko se morala nalaziti u redovima austrijske vojske, омладина је била елеменат нереда и непосluшности. Где god је било могуће омладинци су propagirali predavanje Srbima i Ru-

sima, bacanje oružja a sami su organizovali i predvodili za predaju. Oni su u Rusiji bili glavni propagatori i tvorci jugoslovenskih dobrovoljačkih divizija sa kojima su posle aktivno ušli u borbu za oslobođenje i ujedinjenje. Kao i njihovi drugovi na Rudniku, tako su i ovi u Dobrudži ceo svet zadivili svojim požrtvovanjem i pružili najbolji dokaz neophodnosti našeg oslobođenja.

Većini omladine u monarhiji bilo je suđeno da trpljenjem posvedoči svoju ljubav prema velikom narodnom delu.

Od prvoga dana rata otpočela su hapšenja omladinaca u masi. Otvoren je niz procesa čisto omladinskih, u kojima je veliki broj bio osuđen na razne kazne za to što voli svoju zemlju i svoj narod. Predstavnici svih omladinskih generacija, svih listova, vode novoga pokreta Narodnog Ujedinjenja bili su prvi zatvoreni i dovedeni pred sud...

Ni srednješkolska omladina nije bila ostavljena na miru. I od nje je masa bila zatvorena; i protiv nje su procesi bili provedeni. Pominjemo samo proces u Banjaluci, proces u Mostaru, proces u Sarajevu, proces u Trebinju i proces u Tuzli. Omladina je optuživana za to, što je osnivala društvo Jugoslaviju po upustvima akademske omladine u Pragu i prema idejama iznošenim u omladinskim listovima u Ljubljani, Pragu Beču, i za to što je bila u vezi s omladinskom organizacijom Narodno Ujedinjenje. Jugoslovenski nacionalizam monarhija je htela ugušiti i uništiti procesima i osudama.

Omladinci, koji su uspeli da pre ili za vreme rata pobegnu iz monarhije, takođe su prema svojim sposobnostima doprinisili delu narodnog oslobođenja i ujedinjenja. Nekoliko među njima bili su na vrlo korisnim poslovima u propagandi i organizovanju našeg izbeglog naroda, naročito u Americi.

Samo ovakvim shvatanjem, ovolikim žrtvama, koje je pokazala i dala jugoslavenska omladina pomognuta narodnim masama, moglo se izgraditi veliko delo narodnog ujedinjenja.

Dr. Božidar Marković

Da Srbiju stvorimo Velikom, te da obuhvatit sve Srbe i Jugoslove, da je učinimo silnom i moћnom Jugoslavijom, koja će opravdati do sad prihvate i odgovoriti zahtevima novog doba, koje će nastati po svršetku ovog velikog i krvavog evropskog rata!

Престолонаследник-Регент Александар Карађорђевић

Ni jedna drama u istoriji ne može se srovnati sa onom koja se četiri godine razvijala na ovom delu Balkana. Jedan narod, koji je u prošlosti dao toliko dokaza svoga neukrotivog

patriotizma, koji se sav digao da odbije najbrutalniji napad, koji je izagnan iz svoje zemlje, sa svoga ognjišta, sa slavnih polja, na kojima su njegovi preci ginuli i pobedili u borbi za nezavisnost, — morao je da se skloni na jedno strano ostrvo, potišten sudbinom, iscrpljen bolešću i gladi; odjednom se zatim ponova digao, ponova se pojavio u borbi sa osveženim, preporođenim trupama, — i to pod kakvim teškim okolnostima — na krajnjoj tačci nekadašnje svoje države. U toku dve godine taj narod je imao gorku radost da može baciti pogled na svoju porobljenu otadžbinu, nemoćan da krene napred, a zatim, baš onda kada je očajanje moglo salomiti njegove snage, u njegovim žilama počinje da teče kao reka nova krv. U divnom i gotovo nesravnjenom naletu, on je krenuo napred, zauzeo nepristupačne visove, prkoseći strašnim vrućinama, a zatim još goroj zimi i nabujalim rekama. Dovoljno mu je bilo mesec dana da odgoni osvajača, da prede s jedne strane svoje otadžbine na drugu, idući iz pobeđe u pobeđu i da stigne u svoju prestonicu...

Robert David

71

... Програм Црне Горе, као самосталне државе, још из доба теократске владавине оличен је у главноме у борби: за крст часни и слободу златну. За вријеме Владике Петра Првог и генијалног Владике Рада тај програм долази до јаснијег изражавања: ослобођење и уједињење не само српског већ и хрватског дијела нашег народа. Задојени том идејом Црногорци у свој својој сиротињи, поднијели су мушки све муке и патње за остварење тих идеала. Мало је примјера да је један народ поднио веће жртве у вјековној борби за независност и слободу него што је српски народ, а специјално Црногорци. Стицајем историјских прилика дошао је на послетку час да се толике жртве искупе и остваре ти идеали. Вјечни сан и програм Црне Горе дефинитивно је остварен 13 новембра 1918 год. када је Црногорска Велика Народна Скупштина једногласно, без резерве, уцјене и без погодбе прогласила Уједињење са Србијом и осталим дјеловима данашње наше државе. Млада Црна Гора, вођена генијем српског народа, проговорила је тога дана братски и поштено, људски и мушки, како долikuје земљи чојства и јунаштва и искутила завјет и аманете старе Црне Горе и од срца принијела релативно највећи прилог на олтар народног уједињења.

То је највећа тековина и добитак Црне Горе, којему се она надала и о којем је непрестано сањала, да му равна у историји свију народа нема.

Спасоје Пилетић

72

Тражимо уједињење целокупног нашег народа Словенаца, Хрвата и Срба, на читавом његовом етнографском територију, без обзира на ма које покрајинске или државне границе, у којима данас живе — у једну јединствену, потпуно суверену државу.

Народно веће
(6 октобра 1918 год.)

73

У име Његовог Величанства Краља Петра I проглашавам уједињење Србије са земљама независне државе Словенаца, Хрвата и Срба у јединствено краљевство Срба, Хрвата и Словенаца.

Престолонаследник — Регент Александар Карађорђевић
(1 децембра 1918).

74

Direktiva za mene i moje drugove jeste ova: jedan narod — jedna država, osnovana na demokratskim principima slobode i jednakosti. To je za nas aksiom, sve ostalo je za diskusiju. Naše jedinstvo mora da bude sinteza narodne celine, u kojoj ima da se fuzionišu sve dosadašnje narodne tekovine i osobine. S toga Jugoslavija nije ni srpsko, ni hrvatsko, ni slovenačko, nego demokratsko stapanje partikularnih plemenskih delova u jednu narodnu celinu. Svi pritoci neka se slivaju u glavno korišto. Bez toga nećemo uspeti da stvorimo ni naciju, ni državu. U njoj nam je sloboda i dužnost.

Narod smo od tri imena, od tri vere, od tri zastave, ali pored toga nismo troje, jer ni ime, ni vera, ni zastava nisu narod. Narod je duša, a ona je jedna, kako su zasvedočili naši heroji на Ceru, на Rudnikу, у Dobrudžи, на Каймакчалану, на Соколу, на Dobrom Polju, на Veterнику, на Козјаку и на стотину manjih bojišta, где су izdržali muke i svladali otpore za četiri dobre godine, što su ih mogli izdržati i svladati samo legendarni divovi, а не ljudi. Svi su bili nedostizivo veliki u hrabrosti i požrtvovnosti. Sva naša snaga i sav ponos naš, sve je u našem divnom narodu.

Dr. Ante Trumbić

75

Prvi put, од како је наше историске прошлости, састаје се jedno ovako telо¹⁾ да inauguriše političko i nacionalno jedinstvo našeg народа на парламентарној, демократској, основици, jer, гospodo, mi smo stotečima bili razdvojeni pregradama које je

¹⁾ Privremeno Narodno Predstavništvo

naš neprijatelj, tuđinac, ugnjetač i osvajač, bio podigao.

Istoriski fatum dodelio nam je za otadžbinu ovaj kraj sveta, koji je vazda bio kapija i raskrsnica između Istoka i Zapada, raskrsnica svih političkih i kulturnih struja i vazda od pamтивека па do današnjih dana, kad se svršava ovaj veliki Svetski rat popriše svih velikih konflikata i sviju najezda sa Istoka na Zapad, i sa Zapada na Istok, kad se istoriski tok opet počinje vraćati sa Zapada na Istok. U tim najezdama, naš narod, i prema sve ispolinske snage, fizičke i moralne, morao je podleći.

Stolećima naš je neprijatelj radio da ga odrodi. I bilo je etapa u našoj prošlosti, kad je izgledalo da je neprijatelj blizu cilja, i da će se tri plemena jednog istog naroda u svom nacionalnom razviću odroditи tako, da nisu istog roda i istog naroda. Ali, gospodo, to su bili privremeni, površni, uspesi našega neprijatelja. Jer, kao što se svaka energija razvija na svom otporu, tako se i nacionalni otpor naš, prema nasilju političkom i kulturnom osvajača i ugnjetača naših, razvio do nacionalnog osećanja, osećanja svesne zajednice sviju plemena, najpre u elementarnim svojim oblicima kao regionalni etnografski patriotizam, dok se nije skristalisao u jasnu i određenu nacionalnu, demokratsku ideju, ideju prava samoopredeljenja naroda. To je moglo biti, gospodo, onda, kad je ideja nacionalna postala političkom idejom evropskoga sveta, kad je postala idejom vodiljom u političkom životu evropskih naroda. U burnim vremenima Francuske revolucije rođeno načelo narodnosti kao čedo demokratije, prihvaćeno je od svih naroda ugnjetenih i eksplatisanih, pa razume se i od našeg naroda, ali najpre obazrivo i plašljivo, jer je pritisak suverene reakcije u Austriji i Ugarskoj bio tako veliki, da se drukčije nije moglo primiti. Naučni i literarni radnici bili su prvi pioniri nacionalne ideje istražujući prošlost, karakter i odliku duha našega, i pomogli su, zajedno sa snažnim otporom narodnim prema nasilju i pritisku, da se nacionalno osećanje razvije do nacionalne svesti, a za tim aktivni politički radnici dali su mu pozitivni politički cilj. Ilirizam, istina politički nejasan, jer je bio mešavina političkog i literarnog elementa i imao svoju tendenciju; bio je prvi pokušaj nacionalne jugoslovenske ideje. Ali jasno određena svesna zajednica svih nas, jasno određeno nacionalno osećanje svih nas, konkretno se javlja prvi put burne 1848 godine, kad su Srbi i Hrvati pružili ruku jedni drugima, kad su pomagali jedni drugima — kao dva plemena jednog naroda, i kad su braća Slovenci potražili našu zajednicu.

Posle toga, gospodo, nastalo je doba razmimoilaženja, doba nesporazuma, doba krize nacionalne ideje — sve do prvih godina ovoga stoljeća. No je moralo tako biti, jer su strašne i teške prilike bile, pod kojima se vodila nacionalna borba u habzburškoj monarhiji. Habzburška monarhija imala je samo kons-

titucionalnu fasadu, a u istini je ostala ona ista stara habzburška monarhija, autokratska, dinastička, netolerantna, ostala je i svršila je svoje biće kao policijska država. Njen je državni život bio kondenzovan u njenoj reakcionarnoj ideji, da treba zadržati svaki porgres, tok života, da treba sačuvati sve antikvarske institucije, koje su garancija protiv napretka, protiv demokratije. Blago je rečeno, gospodo, da je Austro-Ugarska zadocnita za jednu ideju. Ne, ona je bila živi anahronizam u evropskom društvu. Njena državna deviza bila je „Divide et impera“; ona je svoje rafinirane metode nasilja i intriga upotrebljavala u borbi protiv nacionalne ideje; ona je držala jedno pleme protiv drugoga; jedan narod protiv drugoga; favorizirala čas jedne, čas druge, menjujući svoje raspoloženje i uz to korupcijom činila ono, što nije mogla postići silom. U raznim krajevima i u raznim momentima ona je upotrebljavala razne metode. Dalmaciju je ona izolovala ekonomski, jer je lakše bilo sa slabom i siromašnom zemljom izaci na kraj; soldačko-policijski režim u Bosni bio je nosilac kulturne misije; u Sloveniji ona je činila sitne, male ustupke, da bi mogla da germanizira našu braću Slovence; u Hrvatskoj ona je intrigirala u državno-pravnim raspravama sa Mađarskom, nikad ne pomažući hrvatsko pleme u njegovoј pravednoј borbi. U Istri iste intrige. Vojvodinu smatrala je kao koloniju.

Austriski i ugarski državnici težili su politički da raskomadaju naš narod pomažući regionalizam svim silama, da ga razdele na Istrjance, na Dalmatince, na Ličane, na Bosance, i t. d. verujući da nikada neće doći do zajednice, do jedne celine.

Ali, gospodo, iako je ta borba vođena pod tako teškim pogodbama, rezultat borbe bilo je lako predvideti: pobeda je morala biti na strani idejnih boraca, jer nema materije od koje bi se mogao sagraditi kao ograda neprobojni štit protiv ideja; za njih nije ništa neprobojno, neprolazno, nepostigli; za njih ne postoje kao smetnja ni granice vremena, ni prostora, a kamo li ljudska sila. I naša nacionalna svest izdržala je sve krize, odolela je svima kombinovanim pritiscima grube sile i korupcije, i izšla je iz borbe neokrnjena, nepomučena. Mnogi od Vas, gospodo, sede ovde na ovim poslaničkim klupama, koji poznaju tu borbu neposredno, koji su imali svoga udela u njoj, koji su osetili pritisak austrijski i mađarski, koji su osetili gorčinu te borbe, koji su trpeli, koji su stradali.

A svi znate: kakvo je za naš narod bezvlašće nastalo u habzburškoj monarhiji za vreme ovoga svetskog rata, koliko je i kakvih apostola naše nacionalne ideje, koliko je sunarodnika naših osetilo tešku ruku nasilnika, dopalo memljive tamnica, koliko je suđeno i osuđivano, koliko je njih dalo svoje živote za veru i pobedu našu. Nu, gospodo, nikada se naša zajednica nije sjajnije manifestovala nego baš u tim najtežim trenutcima.

Sva sirenska obećanja i sve danajske poklone naših neprijatelja, vi ste, gospodo, odbili sa dostojanstvenim gestom, vi ste tražili integralno ujedinjenje, a to je značilo izvan habzburške monarhije, to je značilo slom habzburške monarhije.

*

Gospodo, naš neprijatelj znao je da ne može slomiti naš narod, ako ne slomije onaj deo našega naroda, koji je uspeo pre stotinu godina da svije slobodno svoje ognjiste.

To slobodno ognjište imalo je privlačnu snagu na naše sunarodnike van njegovih granica; ono je bilo za mnoge naše sunarodnike, kao, za mornare na beskrajnom moru, zvezda vodilja. (Burno odobravanje u celom Narodnom Predstavništvu). To slobodno ognjište, to je bila Srbija. (Svi poslanici ustaju sa oduševljenim usklicima: „Živila Srbija! Burni aplauzi“). To slobodno ognjište, ta Srbija, bila je živi protest protiv opstanka jedne takve monarhije, u kojoj su živeli naši sunarodnici nacionalno bespravni. Opstanak Srbije značio je negaciju Austrije; pitanje je bilo samo vremena, kada će koga od njih dvoje nestati. Celokupna spoljna politika habzburške monarhije svodila se u poslednje vreme na jednu jedinu formulu: kompromitovati, a za tim unišiti Srbiju. I kad je habzburška monarhija prišla poslednjem činu svoje politike, po njenom verovanju, da sruši Srbiju, buknuo je evropski rat. Srbija je posle nadčovečanskih i uspeha i napora morala podleći udruženome trostrukom neprijatelju. I kad je uspeo pregaziti Srbiju, neprijatelj, ne verujući ni sam, objavio je celome svetu, da je Srbije nestalo za svagda! Ali, gospodo, titanski udarac naših heroja sa solunskog bojišta, u čijim su se redovima borila i braća naša Slovenci, Hrvati i Srbi iz habzburške monarhije (svi poslanici ustaju sa svojih sedišta i burno pozdravljaju naše heroje sa: „Živeli“)..., krvavo je demantovao prerano radovanje naših neprijatelja. Srbija je vaskrsnula kao feniks iz pepela svoga, habzburška monarhija srušila se kao trošna, prestarela, crvotočna zgrada.

*

Gospodo, evo nas iskuljenih u prestonom gradu Beogradu, da postavimo prve pogodbe našem nacionalnom jedinstvu. Nema sumnje, gospodo, da te prve pogodbe, kao i cela zgrada naše buduće države, naše sadanje države, mora biti na demokratskoj osnovi. (Tako je, živio!).

Jedan veliki i klasički istorik rekao je, da svaka država živi od principa na kojima je zasnovana. Njegove reči svetska istorija od dvadeset vekova samo je osveštala, a nije demantovala. Naše nacionalno ujedinjenje postalo je demokratskim putem. Ono je protest, buna protiv ugnjetavanja naroda, protiv potčinenosti naroda, a za pravo samoopredeljenja naroda.

Demokratija, gospodo, koja je u robu pronašla čoveka,

koja je potčinjenog i poniženog čoveka popela do suverene ličnosti, svesne svojih prava i dužnosti; demokratija istinska, prava, koja ne zna za hegemoniju naroda i plemena, koja ne zna za socijalno i političko raststvo, ta će demokratija izglađiti razlike, koje je prošlost i heterogena kultura ostavila među nama. Ona će cementirati sva tri plemena u jedan narod, koga od sada očekuje jedna ista sudbina u dobru i zlu. (Burni i dugo-trajni uzvici: Tako je, živeo!).

Demokratijom cementirano naše narodno jedinstvo odoleće svima novim nasrtajima i pokušajima, (živo odobrnavaje, živeo, živeli!), pokušajima koji nas neće naći malodušne ni slabe, nas, koji smo rasa od granita (burno pljeskanje i odobravanje sa uzvicima: tako je: Živeo, živeli!).

Gospodo, ne želeći konflikte, poštujući nacionalna prava sviju, tražeći da se naša prava poštaju, živeći u miru, koliko od nas zavisi, mi, naš narod, daće bogato blago svetskoj kulturi, što do sada, kraj sve ogromne i od celog sveta priznate mu univerzalne obdarenosti nije mogao, jer je bio večiti stražar, večiti borac za svoj opstanak. Naš narod priložiće svoj deo opštoj kulturi čovečanstva, finalnom razvitku čovečanstva.

Ali, gospodo, da bi smo mogli živeti u miru da bi smo jedanput raskstili sa vekovnim borbama, potrebno je da naše nacionalno ujedinjenje bude integralno (svi poslanici ustaju i burno uzvikuju: tako je!) da naši krajevi, koji su orošeni suzama, napojeni krvlju i zasejani kostima naših heroja, ostanu naši. (Dugo i oduševljeno odobravanje).

Dr. Dragoljub Pavlović

76

Ratu smo dali strašni i krvavi porez. Dajemo sada miru zalogu naše dobre vere i očekujemo, da se to oceni kako zaslužuje. Ne čineći nikom nasilje, nećemo trpeti da nam ga drugi čini. Sila ima da služi pravu, a ne da ga stvara. Mi ostajemo pouzdani u snagu svojeg prava i branićemo ga do kraja. Jedan za sve i svi za jednoga.

Iz „Adrese“ Privremenog Narodnog Pretstavnštva.

77

Векови ће пролазити, али се нећемо моћи одужити оним армијама наших јунака и мученика, који падоше за одбрану Отаџбине и остварење њене велике мисли.

Велике су то и скуне су то жртве.

Нека је хвала и слава свима знаним и незнаним који засуше својим светлим гробовима бруда и долине наше, морске дубине и светска разбојништа.

Они ће учити и наше најдаље потомке како се служију Отаџбини и како се тече велики живот у људској успомени.

Престолонаследник-Регент **Александар**.

78

Jugoslavija pretstavlja jednu naciju, jednu zemlju i jednu državu. Međutim, plemensko trojstvo istaknuto u imenu države ne oličava etničku celinu. Ustavi i zakoni ne stvaraju narodno jedinstvo već istorija, tradicija i svest o zajednici interesa. Jedinstvo je životna potreba i etika. Ono pretstavlja izvesan stepen kulture. Država je jaka ako se voli. I ljubav prema njoj raste u koliko postaje kolevka slobode, pravde i blagostanja. Bez ravnopravnosti među pokrajinama i bez lojalnosti među intelektualcima ne može se postići narodno jedinstvo. Ideje o superiornosti i nadmoćnosti jednog plemena nad drugim mogu biti od kobnih posledica po budućnost zemlje.

Treba jednom napustiti sav oslobođilaca i zavojevača. Veliko delo ujedinjenja plod je zajedničkih napora i žrtava.

Dr. Rista Mitković

79

Sa osećanjem međuplemenske jednakosti i poverenja došao je trenutak da se naš nacionalni problem jedinstva pravilno postavi i odlučno reši.

Zakon od 3. oktobra 1929. godine o novom imenu Kraljevine i administrativnoj podeli zemlje na banovine, dao je definitivno rešenje problema i istoriski označio ulazak u novu epohu nacionalnog života. Naša tri snažna plemena dobila su sve uslove za razvijanje u jednu moćnu i nedeljivu jugoslovensku naciju. Čvrsto ujedinjeni mi možemo obezbediti mir i slobodu sebi.

Kralj Aleksandar I. Karađorđević

MISLI ZA SADAŠNJOST I BUDUĆNOST

80

Нека вас име једно од другога никада не отуђи, јер сте ви крв једне крви и кост једне кости; нека вас вера не разједини, јер је само један Бог!

Војвода Степа Степановић

81

Само мера наших ћртава сме бити мера наших идеја о будућности.

У нjoj ne smeju težiti sitni računi, prolazne političke spekulacije ni vreživele plemenske tesnogrudisti. Velikim ћrтvama dostoјno priznanje može biti само veliko delo Уједињења, опшteg i slobodnog, neograničenog никojim i ničijim правом прошlosti, odlučenog само потребама будућnosti i voljom naroda.

Само ono može biti dostoјan spomenik milionu grobova.

Milan Grol

82

Није, постоји пута није Југославија земља, него је Југославија један идеал. Сјутра код државне границе опашу све наше покрајине, Југославија неће бити остварена, него ће је тек требати остваривати.

Др. Пере Слијепчевић

83

Naša buduća jugoslovenska država je kao jaje iz koga će se izleći orao, koji će se dići nebu pod oblake. No kao što jaje, ako je u njemu samo belance, ne vredi ništa, jer nema u njemu sadržine: žumanceta, tako ni Jugoslavenstvo samo za sebe ne vredi ništa: ono bi bilo samo belance u jajetu, a sadržaj ovoga jajeta je srpski narod u Srbiji. (Dugotrajno burno odobravanje. Cela skupština stojeći tapše i kliče: „Živeo pop Blaško Rajić! Živila Srbija!“) Neću ovde razlagati, šta je Srbija uradila: ta o tom danas govori sav veliki svet; nego hoću u

ime mojega do sad potlačenoga, pritisnutoga, dosada na uništenja osuđenoga naroda (burni uzvici: „Živela naša braća Bujevci!“) javno pred ovom skupštinom da zahvalim Srbiji, što nas je svojom neprispodobivom vojskom oslobođila jarma i smrti.

Pop Blaško Raić

84

Jugoslavija nije olako stvorena. Trebalo je ogromnih žrtava i velikih napora. Jugoslavija nije delo jedne generacije, a kamo li nekolicine ljudi. Glavni faktor pri njenu stvaranju bili su: narodni moral, i narodna snaga — čisto sirova snaga organizovana u vojski. Ali ni ona ne u toj meri direktno koliko indirektno. Veliki Saveznici, koji su određivali sudbinu Evrope, osetili su da u našoj naciji ima dovoljno životne snage da se odupre budućim navalama germanskog „Drang nach Osten“, da ima i dovoljno evropskog morala da sa Balkana isključi neevropske poglede. Otud i samo otud, poverenje koje nam je ukazano dajući granice našoj nacionalnoj državi kakve ni najsmeliji naši vodi nisu pre dva decenija mogli zamisliti. To poverenje treba opravdati. A to je samo moguće stvarajući od Jugoslavije jednu modernu evropsku državu.

Dr. Nikola Stojanović

85

Treba raditi da naša država bude država društvene i ekonomске pravde, da bude čestita država. Veća prostorija neće mnogo vredeti ako nam ne bude mila.

Svi predosećamo nešto novo što dolazi i što će doći. Iz nesvesnih dubina našega života ližu plamičci nove svetlosti, novog idealja, nove društvene pravde. Još se nisu razbuktali.

Sve što smo do sada cenili kao najveće vrednosti biće u mnogome promenjeno, ili će se stvoriti nove vrednosti, koje će potisnuti stare. Tinja pod pepelom i leže se nešto novo, drukčije od dosadašnjeg.

Dr. Jovan Cvijić

86

Konsekventnost je najsigurniji put ne samo za pobedu jedne ideje nego i jedne politike. Duboku veru u pobedu treba da i zadržimo mi svi, i oni koji smatraju ideju narodnog jedinstva dalje kao fakt, i oni koji je smatraju kao neophodnu potrebu. Sada nam je to lakše nego pre, jer smo u boljem položaju. Da dođemo do ove tvorevine koju danas imamo, do slobodne države naše, gazili smo u krv i smrt, iako smo i onda znali ko će a ko neće ono što smo mi hteli. Znali smo i procenat pojedinih krajeva sa kojim možemo računati kao sa svojim, ali nas nije

ni malo smetalo (ni nas Jugoslovensku Nacionalnu Omladinu, ni Jugoslovenski Odbor, ni Narodnu Skupštinu, ni Vladu) da zahtevamo oslobodenje i ujedinjenje i onih krajeva gde smo računali na najmanji procenat svojih istomišljenika. Princip nam dakle nije bio volja pojedinog kraja, pokrajine ili „plemena“, nego opšta zajednička volja celoga naroda. Bili smo mišljenja da se ujedinjenje mora provesti pa makar i silom, ne samo protiv neprijatelja, Austrije, nego protiv rođenog brata koji ga neće.

I ta ideja je pobedila. Sila se nije morala — hvala Bogu — upotrebiti, ali je treba upotrebiti ako ko htедne silom ili ma kakvim smicalicama da uništi ono što je kroz generacije stvarao zdravi instinkt narodni, što su propovedali i za šta su se bili najveći umovi naši u prošlosti, i za što je palo more krvi naših heroja.

Šukrija Kurtović

87

Naš idejal Jugoslavije niје никада био само националан. Naša Jugoslavija joш није готовa. Ona је тек у стварању. Слобода и једна држава Словенаца, Hrvata i Srba, само су основи на којима има да се дигне велика зграда модерне, културне и социјалне Jugoslavije. Napredno сељаштво са чистим и угодним домовима и селima, добром храном и великим писмености; ureђena питања свих дјелова радништва, модерне и здраве вароши, јака жељезничка мрежа, велика трговина и наша индустрија, на мору наше велике лађе које плове у све светове, jugoslovenска жена дигнута на степен модерног времена и права, високо дигнуто васпитање народно, јака знаност и умјетност, културност, благостање и задовољење свих потреба нашег сваког грађанина, то је наш главни циљ.

Naš idejal Jugoslavije јест држава наша као дос-тоjan члан друштва културног народа, што ниче из крви проливене кроз овај страшни рат.

Naš idejal јест Jugoslavija као један од камен — стубова новог свијета што се рађа из покоља у коме смо учествовали.

Milan Pribićević

88

Rešenje mnogih ekonomskih i socialnih problema, organizacija valjane državne administracije, osiguranje pune demokratije i pune samouprave naroda — то су putevi kojima ће се uzeti vetar iz jedara socialnoj i političkoj reakciji, koja se kod nas začaurila u vidu raznih separatističkih problema. Oslobođiti žive sile našeg naroda od ekonomskog ropstva, kulturne zaoštalosti i socialne inferiornosti, znači rešiti sve te naduvene „probleme“, што нам ih је ostavilo feudalno doba naše istorije.

To znači izgrađivati naše narodno jedinstvo jednim prirodnim cementom. Koncesije raznim separatistima, i hrvatskim, i srpskim i bosanskim, i crnogorskim, znači u mesto cementa za zidanje zgrade nacionalnog jedinstva upotrebiti ces. kralj. žabokrečinu. Koliko takvi pokušaji mogu biti „sigurni“ i „trajni“ suvišno je poricati. Ranije ili kasnije biće odbačeni. Naš narod u novoj eri svog razvijanja koja nastaje, ubrzo će očistiti i tu žabokrečinu iz svog javnog života, kad je otstranio sa sveta faktore, koji su tu žabokrečinu producirali.

Vitomir Korač

89

Само та, заједничким силама створена културна добра, међу њима у првом реду држава, могу нас повезати у духовну јединицу југословенску. Сарадња и међусобно-удруžивање, омогућено разарањем туђинских, аустријских сила, представљају реализовану југословенску идеју. Што више културних добара ћемо створити заједничким силама, у што више форми друштвеног живота ћемо се повезати — у то већем опсегу бићемо Југословени, а да код тога ни мало не престанемо бити добри Срби, Хрвати и Словенци.

Др. Јанже Новак

90

... Као паук, тако људи плету око себе мржњу од националних сујета, од извитоперених начина живота, и она их може духовно изоловати од осталог света и учинити да постану архаични. Никакав други узрок не може толико компромитовати развитак Јужних Словена као горе поменути начини мишљења.

Др. Јован Цвијић

91

У свим нашим trzavicama, kakogod su one veoma teške, ima jedna dobra strana: da je u svih čestitih Srba, Hrvata i Slovenaca, bez obzira na ekstremnost izjava, ipak iskreno uverenje, da je spas svima nama samo u zajednici. Naša nacionalna ekzistencija stoji do toga, da li ćemo shvatiti naš položaj i prihvati se drugih metoda, ili će naši odnosići ići putem daljeg zagorčavanja i trovanja. Do toga ujedno stoji, da li će se obistiniti i naša stara krilatica o „mladom narodu“, koji tek ima da kaže svoju riječ. Jer je bilo naroda, koji su i ostarjeli, a da nisu nikada došli do riječi. Pa — možda je i nekoliko decenija slobode i jedinstva samo kapriciozna igra historije, da za smijeh drug ma izvede na pozornicu sitne ljude s bolez̄u megalomanije.

Antun Barać

92

Иначе по мом мишљењу, све партикуларистичке тежње у нашем народу могу бити само последњи трзаји једнога историскога стања из кога наш народ, услед многоbrojnih, нарочито спољних узрока, није до сада успео да изађе, али из кога сада коначно излази по закону једнога општега народнога развитка. И само једно интенсивно развијање живота у свима правцима, на основи што савршије политичке и економске демократије, довешће до изграђивања потпунога народнога јединства и до уклањања партикуларистичких тежњи...

Недељко Дивац

93

Bitni uslov za izmirenje i zbljenje leži u saglasnosti i ravноправnosti svih delova države. Srbijanstvo, srpsstvo i hrvatstvo има да се утопе у jugoslovenstvo. Народно јединство предполагају државно и духовно. Прво је остварено споразумом, друго има да се оствари културом. Треба времена док се будемо слили. Срби ина да измене своје нарави у којима се огледају атавистички инситки хайдука. Хрвати и Словени има да измене своје појмове у којима се испољавају видни tragovi политичких шеграта. Ова с муком и славом створена држава има да живи. И она ће живети. Али ни од српских војничких победа ни од стarih hrvatskih pergamena već od stalnih напора за културни развјитак. Наš narod kadar je da stvori jednu modernu i moćnu državu. Treba mu samo jedan štab javnih radnika sa solidnom spremom i moralnim kreditom. Taj štab može dati jedino narodna elita U svima kulturuim земљама видени интелектуалци стоје на извидници, осветљавају пут којим треба иći i стављају своје talente u službu отадžbine. Nije svejedno живети u jednoj kulturnoj sredini ili u jednoj kaluzi u коjoj se valjaju ljudi, načela, javni moral. Nije svejedno imati dobre ili rđave представнике на strani od којих zavisi ugled i kredit земље. Nije svejedno pustiti ariviste da kompromituju нардно јединство или донести елементе sposobne da otklone nezadovoljstvo koje vlada земљом i da zavedu nov duh koji struji Европом.

Dr. Rista Mitković

94

I politička i socijalna, ili пomešana i jedna i druga, kao i племенска i svaka друга борба, која се по nužnosti vodi, mora застати тамо, где поčinje domen države, као zajedničког dobra, које не сме бити okrnjeno.

Svi posebni, племенски, regionalni, вјески, социјални i сви други интереси moraju застати pred интересима države, pred интересима Jugoslavije као zajedničког dobra, као општег идеала Srba, Hrvata i Slovenaca. Svi oni који верују u Jugoslaviju je-

dinstvenu i nedljivu, svi oni koji veruju u nju kao nacionalnu, socialnu i kulturnu nužnost za Južne Slovene uopšte, te u njenu kulturnu misiju na Balkanu i srednjoj Evropi, moraju se naći na okupu, da je pre svega očuvaju intaktnu, te da je preporode, srede i učine istinskom domovinom blagostanja, bratstva, slobode i jednakosti jedinstvenog jugoslovenskog naroda.

Svako odmetanje od i protiv države, mora biti presećeno sa svom strogošću kakvu zahtevaju veliki interesi Jugoslavije, ali i sa svim obzirima kakve iziskuje mir i spokojstvo našeg naroda.

Sve za Jugoslaviju, a Jugoslaviju ni za što.

Dr. Nikola Škerović

95

Cjelina države je preča i važnija od ličnosti i od partija, od parlamenta i od momentanih pretsavnika narodnih, od režima i od ustava.

Dr. Ivo Tarić

96

Nаше главно, наиме, političko pitanje: jednoga naroda, jedne države i jednoga Kralja, mi smo već davno rješili; to je rješenje stajalo bezbroj krvnih i nekrvnih žrtava s jedne i s druge strane Drine, pa se o њему pod никакav uvjet ne smije dозвoliti daљnih diskusijsa.

Свака, и најnaprednija i најmodernija država koja želi da postoji, kod kakvih bilo pokушајa protiv toga, ne poznaće sentimentalnosti i ugurujuće ih silom.

У томе треба да smo сви на чисто, па зато свака riječ bilo o „hrватскоj republiци“, bilo o „amputaciji“, значи narodnu velenje izdaјu.

Свећеник Винко Brajević

97

Naše jugoslovensko ujedinjenje iziskivalo je stoletne napore i žrtve, jer se trebalo boriti i protiv prirode, protiv onih zemljopisnih pregrada koje su naš narod, skoro vertikalno, cepale u plemena, odvajale jedno od drugoga, a koje su, u vremenima primitivnije kulture i civilizacije, bile gotovo nesavladljive, ili, i suviše teško prelazne. Tek moderna kultura i civilizacija omogućila je, donekle, saobraćaj i mimo i preko tih barijera. Naša Jugoslavija je postala moguća, dakle, tek u moderno vreme, u vreme kada je čovek počeo da hvata prirodu za rogove. Jugoslavija je, dakle, uslovljena bila modernom evropskom kulturom i civilizacijom, i ona je njen čedo. Sama istorija i priroda nametnu nam za novu zavetu misao: sve za prosvećivanje i mo-

derno civilizovanje Jugoslavije, jer samo ćemo tako ubrzati i njenu moralno zrenje i naknaditi, ne svojom krivicom samo, propuštene vekove. Kao i njen postanak i njena budućnost zavisiće od stepena i obima prosvećenosti njenog naroda.

Veljko Petrović

98

Све светле српскохрватске главе морају тежити да се ми развијемо у знатан и оригиналан народ, који и ново, ствара, а примљено од других култура преиначава својим оригиналним и свежим духом, и сам располаже својом судбином; нећемо да постанемо закрњљао и учмао народ, прожет релативно слабом и поглавито имитаторском културом панонскога басена и суседних области, буџачки народ у Европи.

Др. Јован Цвијић

99

Na omladini je da podemo dobru i veličini, da se sve nepravde, koje su nas takle u srce, nepravde učinjene prema narodu svome, nepravde učinjene siročadi, ratnicima, pojedinцима, pojedinim krajevima, isprave. U dobru pojedinom, svih zajedno, leži dobro i blagostanje opšte.

Novica Šaulić

100

Ова је земља плодна и родиће дарове, као што паћа плодове и руде...

Богдан Поповић

101

...Pretstavljeni sistematski nacionalni rad najprosvećenijih ljudi само је први stupanj i najmanji deo onoga rada, koji treba energičно почети. Iza toga dolazi најтеžи i главни posao na formiranju nacionalnog осећања i mišljenja. Treba i осталим slojevima интелигенције i целом народу dati nacionalno i patriotско чуло, направити ih да су u nacionalnom pogledu od jednoga kova ili sliva i da pri svakoj svojoj javnoj акцији помиšljaju na интересе celine, celoga naroda. To je потребно i izblize obeležiti.

Vama je jasno da ja mislim na истински patriotism, ne na patriotske fraze, koje se po navici i u svakoj prilici izgovaraju, ne na patriotsko brbljanje, ne na patriotism kao stvar mode, naposletku ne na patriotism, koji je nešto zasebno i odvojeno od остalog života pojedinih ličnosti i naroda. Sasvim drugčiji patriotism mora da obuzme ceo naš narod.

Taj patriotizam treba da je deo života svakog pojedinca, isto što njegov život, njime treba da je prožet život svake i najskromnije ličnosti u državi. Treba da uđe u krv da se svaki javni rad vrši samo radi opštih interesa i ničega drugog. I to treba tako da bude da nije stvar razmišljanja već instinkta. Svaka žrtva, koja se učini, treba da je učinjena prirodno, spontano i ne sme niko doći ni na pomisao da bi mogao drugčije raditi. Svaki treba neprestano da radi i da čini stalne napore da svoju zemlju napravi snažnom i velikom. To se može da čini radeći i svakodnevne poslove, od kojih se živi: ako se ti poslovi rade ozbiljno, čestito, i ako se u taj običan rad unese volja, namera, težnja, da se time i celini koristi, ako se dakle ima pred očima opšti cilj.

Svaki mora da instinkтивно stavi narodnu celinu i njene interese ispred sebe i svojih ličnih interesa. Samo se tako u stvari od jednog skupa ličnosti pravi narod...

Dr. Jovan Cvijić

102

Svi treba da pokažu odsudne sklonosti da ne cene na prvom mestu političke bravure i partiske zasluge, već da na prvo mesto stavljaju rad, dela, stvaranje. Rad i dela su osnovni princip prosvetene demokratije. Svi javni radnici moraju se ozbiljno spremati i težiti da spremom i stvarnim radom, u kome su pokazali uspehe, da time budu označeni za mesta i funkcije, koje žele zauzeti. To će uticati i na novije generacije, koje sada većinom besplodno polititizuju. Kad poraste pozitivan rad, izgubiće se mnogi od uzroka, koji izazivaju današnje rđave pojave.

Dr. Jovan Cvijić

103

Reorientacija našeg nacionalizma iz forme u sadržinu, moguća je samo na temelju naših zajedničkih etničkih odlika, naše zajedničke narodne psihe, koju nije mogao zagušiti ni tamnjan Rima ni Vizanta a još manje, na bajonetama, donešeni otpaci zapadnjačke kulture. Treba držati u vidi, da su se samo pojedinci kod nas dovinuli do jedne pune zapadnjačke kulture, dok su celi slojevi samo inficirani polu-kulturom zapadnjačkih bazara.

Sveta je dužnost, da se posveti pažnja našem narodnom životu, narodnoj psihi i da se iz elemenata narodnih duhovnih zasada stvori kristalizaciona tačka jugoslovenskog nacionalizma i jugoslovenske ideologije uopće. Jedino ispravno prosuđivanje razvoja istorijskih događaja pomoću ekonomskog kriterija upućuje nas i na ispravno shvaćanje ekonomskih snaga sela, koje kod nas na žalost, usled grešne politike, još leže, neiskorištene, pod pritiskom feudalnih ostataka, bilo materijalnih bilo duhovnih. Ti stari feudalni ostaci guše svaki ekonomski i kulturni progres sela.

Izučavanje duhovnih motiva i zasada našeg naroda, koje

pokazuju identičnost naše narodne psihe, sa malim ili većim otklonima, nastalim usled raznih kulturnih upliva, daće mogućnost, da se iz temelja izgradi jugoslovenstvo, kao konstruktivni faktor našeg progresa i naše buduće, u punom smislu reči, nacionalne zajednice. Samo iz etničkih odlika moći će se stvoriti duhovno Jugoslovenstvo, kao što će tek ispravno ekonomsko prosudjivanje sela, moći stvoriti materijalnu okosnicu jugoslovenskog nacionalizma.

Dr Mirko Kus-Nikolajev

104

Jugoslovenstvo nije protiv Srpstva, Hrvatstva i Slovenstva, Jugoslovenstvo je sinteza i Srpstva i Hrvatstva i Slovenstva. Srpsko, Hrvatsko i Slovensko je plemensko obeležje, a Jugoslovenstvo je narodno, državno i opšte. Sve ono što ne može da nade Hrvat u Srpsku i Srbin u Hrvatstvu i Slovenstvu, načice svā trojica u Jugoslovenstvu, jer je Jugoslavija naša zajednička otadžbina.

Krsta Marić

105

Jugoslovenstvo i Kraljevinu Jugoslaviju smatramo mi značkom nedeljive naše celine ne samo prema spoljnjem svetu nego i sadržinom, punom narodnog i državnog jedinstva u svojoj unutrašnjosti, punom sadržinom naše duševne i narodne solidarnosti, jednakosti i ravnopravnosti svih nas.

Jugoslovenstvo naše počiva na istorijskoj borbi naših zajedničkih predaka na Peru i Maču... Ono je od uvek bilo naše duboko narodno osećanje, a potom i naše verovanje, ono je izraz svega što je u Srpsku, Hrvatstvu i Slovenaštvu najlepše i najplementitije.

Dr. Milenko Marković

106

Да заборавимо све што нас је у прошлости делило и да се ставимо сви у службу велике заветне мисли — да чувамо и јачамо нашу велику и милу домовину Југославију.

Краљ Александар I Карађорђевић

107

Prvi Decembar stvorio je prvi put mogućnost jednog života, u kome mogu da nađu svog izražaja svi elementi naše nacionalne kulture.

Državni faktori, škola, narodna crkva, moraju tražiti puteve za stvaranje visoke državne svesti; probuditi osećanje, da smo država mi i da je pojam države i nacije sastavni deo našeg života.

Državna svest prestavljaće osnov materijalne i moralne snage naše ujedinjene države i jugoslovenske nacije.

Dr. Milorad Dragić

108

Ja mogu sa verom u Boga i pun pouzdanja, u ime cele naše Jugoslavije, objaviti svima i svakome, prijatelju i neprijatelju, da smo jedno i da smo rešeni do kraja braniti jedinstvo i slobodu našeg naroda.

Kralj Aleksandar I. Karađorđević

109

Naša pota je dolga i naporna, toda v nas je pogum i požrivovalnost.

Čeka nas ogromno delo, ali naš cilj je velik.

Naš cilj je: jugoslovensko edinstvo, edinstvo Srbov, Hrvatov Slovencev in Bulgarov, edinstvo Jugoslovanov... Velika budućnost enotnega jugoslovanskega naroda.

In taj cilj bomo dosegli.

Antun Skala

110

Сви који страдају и умиру за своје истине једно су с Богом и с човјечанством, и баштиници су вјечности која постоји само за оне који вјерују и пате, угаони су камен у будућој згради новог човјечанства, која ће се, након свих мука и заблуда, ипак остварити као мисао божја на земљи.

Иво Андрић

